

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА**

Кафедра дошкільної педагогіки і психології

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**РОЗВИТОК КОМУНІКАБЕЛЬНОСТІ В ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ ГРИ**

Спеціальність: 012 Дошкільна освіта

Виконавець:

Деркач Тетяна Анатоліївна,
студентка 62-1МДО групи,
факультету дошкільної освіти

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент
Тігаренко Світлана Анатоліївна

Глухів – 2020

ЗМІСТ	
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАБЕЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ ГРИ	8
1.1 Стан розробленості проблеми комунікабельності в психолого-педагогічній літературі	8
1.2 Загальна характеристика та особливості розвитку комунікабельності у дітей старшого дошкільного віку.....	24
1.3 Види ігрової діяльності та їх вплив на розвиток комунікабельності у дітей старшого дошкільного віку.....	34
Висновок до розділу 1.....	45
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАБЕЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ ГРИ	47
2.1 Виявлення рівня розвитку комунікабельності у дітей старшого дошкільного віку.....	47
2.2 Система роботи з розвитку комунікабельності у старших дошкільників засобом гри.....	64
2.3 Перевірка ефективності розробленої системи роботи з розвитку комунікабельності у старших дошкільників.....	72
Висновок до розділу 2.....	87
ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК	89
ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ	92
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	95
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність дослідження. Закон України «Про дошкільну освіту», передбачає дослідження низки психолого-педагогічних проблем, серед яких чільне місце посідає проблема комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника. Згідно цього закону, на сьогоднішній день, дошкільна освіта є обов'язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти в Україні [47].

Через швидкий темп життя у дитини мають формуватися вміння швидко входити в дитячий колектив, адаптуватися до нових умов життя. Найбільше ця проблема стосується дітей старшого дошкільного віку, адже через деякий час перебування у закладі освіти вони мають змінити дитячий колектив ЗДО на новий колектив – у першому класі школи. Однією з умов успішної адаптації дитини до нового середовища є її вміння до спілкування, тобто комунікабельність.

Варто пам'ятати про те, що уміння встановлювати контакт з оточуючими формується в дитинстві, якщо потрібні навички комунікації не виробилися в дитинстві, то в дорослому житті людині буде некомфортно та важко під час контактування з кимось. Важливою частиною дорослішання дітей є їх участь в колективних іграх, діти з проблемами комунікабельності можуть відчувати труднощі під час таких ігор, їм може бути важко ввійти в контакт зі своїми однолітками.

Спілкування дітей з однолітками – одна з найважливіших категорій розвитку особистості. Від того, на скільки дитина навчиться комунікувати, взаємодіяти з оточуючими, залежатиме її успіх у подальшому житті. Саме від рівня комунікабельності залежатиме те, наскільки впевнено вона буде почувати себе в школі, закладі вищої освіти, на роботі і у будь-якому колективі взагалі.

Психолого-педагогічні дослідження з проблем спілкування, перш за все, пов'язані з іменами Б. Ананьєва, Л. Виготського, С. Рубінштейна,

О. Леонтьєва [35], які розглядали спілкування як важливу умову психічного розвитку людини, її соціалізації та індивідуалізації, формування особистості.

Дослідженням проблеми спілкування за кордоном займалися Дж. Боулбі, З. Фрейд, Р. Спітц та інші. На початку 60-х років широке дослідження проблеми спілкування поширилося у вітчизняній психології. У працях М. Щелованова відображені проблеми взаємодії дорослого і дитини [17].

Праці таких вчених, як С. Михальська [40], Н. Саліван [52], А. Фабер [59] присвячені впливу сімейного виховання на розвиток спілкування дитини.

Починаючи з 90-х років ХХ століття комунікабельність у системі педагогічної освіти стає предметом спеціального всебічного розгляду (С. Максименко, І. Зимня, Н. Кузьміна, М. Забродський та інші.) У наукових працях цього періоду презентуються моделі формування комунікабельності.

У науковій літературі представлено багато досліджень, спрямованих на визначення сутності комунікації, комунікативної компетентності, комунікативних умінь, комунікативної культури та навичок, розкриття їх основних функцій (Б. Андрушків, І. Мартиненко [38], А. Бескоровайна [4], Л. Кайдалової [29], Л. Кроль, Г. Васьківська [9], В. Яцук [64], С. Максименко, А. Панфілова, Г. Попов, та ін.), приділяється велика увага обґрунтуванню моделі ефективної комунікації (Г. Балл, В. Галузьяк, Ю. Ємельянов, Р. Кричевський, Л. Орбан-Лембрик та ін.), аналізу суспільно-психологічних аспектів комунікації (Л. Карамушка, Т. Титаренко, Ю. Швалб та ін.) тощо.

Проблеми розвитку комунікабельності у дітей дошкільного віку досліджуються у працях таких науковців Л. Виготського, І. Кона, Л. Стрілецької, А. Кошельової, О. Шаграєвої. Таким дослідниками як М. Лісіна, А. Рузька, Л. Галігузова та інші, була розроблена концепція комунікативної діяльності, в рамках якої вивчалось спілкування дитини з однолітками.

Проблема спілкування не є новою для психологічної науки, і її роль у життєдіяльності людини ніколи не заперечувалася. Значення категорії спілкування на сьогодні зросло. Це зумовлено загальним інтенсивним розвитком всієї системи наук, що вивчають людину.

Як відомо, у дітей дошкільного віку ігрова діяльність є провідною. Тому вихованцям набагато краще, а також легше засвоювати нові дії, знання у процесі гри. Тому розвиток комунікабельності у дітей старшого дошкільного віку буде відбуватися ефективніше саме у процесі ігрової діяльності. Під час гри дошкільники оволодівають вміннями взаємодіяти та спілкуватися з оточуючими. Гра підвищує активність дитини, а також вдовольняє соціальні потреби та особисті інтереси. М. Айзенбарт зазначає, що використання ігор дає змогу реалізувати низку важливих завдань з розвитку комунікабельності.

Таким чином, актуальність проблеми розвитку комунікабельності, а також недостатнє висвітлення цієї проблеми у науковій літературі зумовили вибір теми дослідження: **«Розвиток комунікабельності у дітей старшого дошкільного віку засобом гри»**.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально апробувати систему роботи з розвитку комунікабельності у дітей старшого дошкільного віку.

Об'єкт дослідження: процес розвитку комунікабельності у дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: система роботи з розвитку комунікабельності у дітей старшого дошкільного віку засобом гри.

Гіпотеза дослідження: процес розвитку комунікабельності у дітей старшого дошкільного віку засобом гри буде ефективнішим через реалізацію таких умов:

– добору та застосування серії спеціальних ігор, вправ та ігрових завдань для розвитку комунікабельності;

- занурення дітей старшого дошкільного віку в активну соціально-комунікативну та ігрову діяльність з однолітками і дорослими;
- урахування індивідуальних особливостей та бажань дошкільників до спілкування;
- створення предметно-розвивального середовища, котре активізує ігрову діяльність дітей і розвиває їх здібності налагоджувати контакти, а також позитивної атмосфери в групі.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми розвитку комунікабельності у дітей старшого дошкільного віку.
2. Визначити критерії, показники та рівні комунікабельності у дітей старшого дошкільного віку.
3. Розробити та експериментально перевірити систему роботи з розвитку комунікабельності у дітей старшого дошкільного віку засобом гри.
4. Розробити практичні рекомендації для батьків та вихователів щодо розвитку комунікабельності у старших дошкільників засобом гри.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз наукових даних психолого-педагогічної та методичної літератури, узагальнення та систематизація наукових даних, синтез; емпіричні: спостереження, порівняння, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та контрольний); методи математичної статистики, узагальнення даних.

Дослідно-експериментальна робота здійснювалася в три етапи.

На першому етапі – було здійснено аналіз психологічної, педагогічної, спеціальної літератури з проблеми дослідження, розроблено методіку експериментальної роботи, проведено констатувальний експеримент.

На другому етапі – відбувався формувальний експеримент. Здійснювалася експериментальна перевірка ефективності системи роботи з розвитку комунікабельності в дітей старшого дошкільного віку у процесі ігрової діяльності.

На третьому етапі – провидився контрольний зріз, здійснено узагальнення й систематизацію наукової інформації, результатів дослідно-експериментальної роботи.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі Глухівського ДНЗ: ЦРД «Світлячок», який охоплював 2 старші групи дітей 6-го року життя (25 дитини в експериментальній і 25 дітей – контрольній групах, надалі ЕГ та КГ), їхніх батьків і вихователів груп.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що: досліджено поняття комунікабельність, визначено й обґрунтовано умови розвитку комунікабельності у дітей старшого дошкільного віку у процесі ігрової діяльності; розроблено критерії, показники та рівні розвитку комунікабельності у старших дошкільників; розроблено систему роботи з розвитку комунікабельності у старших дошкільників засобом гри.

Практичне значення одержаних результатів полягає у впровадженні в практику роботи закладів дошкільної освіти педагогічних умов розвитку комунікабельності у старших дошкільників у процесі ігрової діяльності.

Матеріали дослідження можуть бути використані педагогічними працівниками закладів дошкільної освіти, педагогічними працівниками закладів вищої освіти, батьками вихованців у процесі розвитку комунікабельності у дітей старшого дошкільного віку засобом ігрової діяльності.

Структура роботи. Магістерська робота складається: зі вступу, двох розділів, рекомендацій, висновків, списку використаних джерел (67 найменувань), 9 додатків. Повний обсяг магістерської роботи становить 147 сторінку, основний текст займає 100 сторінок. У роботі подано 20 таблиць, 12 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАБЕЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ ГРИ

1.1 Стан розробленості проблеми комунікабельності в психолого-педагогічній літературі

Людині важко жити, навчатися, працювати, задовольняти власні потреби, не вступаючи у взаємодію з іншими. Спілкування є необхідною соціальною та важливою духовною потребою людства, а також, важливим джерелом його розумового розвитку в онтогенезі.

У процесі спілкування людина себе реалізує, обмінюється інформацією зі своїм співрозмовником, розглядає різні питання, вирішує проблеми. Саме у процесі взаємодії виявляється людська природа.

Через спілкування людина будує відносини з оточуючими, проявляючи свої особистісні характеристики, і тому воно виступає як умова пізнання людьми один одного (комунікативна функція), як організація взаємодії (інтерактивна функція) та як умова формування певного емоційного впливу (перцептивна функція).

Поняття спілкування вживається у психологічній літературі в різних значеннях [17]:

- як обмін думками, почуттями, переживаннями (Л. Виготський, С. Рубінштейн);
- як один з різновидів людської діяльності (Б. Ананьєв, М. Коган, І. Кон, О. Леонтьєв);
- як специфічна соціальна форма інформаційного зв'язку (Л. Резников);
- як взаємодія стосунки між суб'єктами, які мають діалогічний характер (Г. Андрєєва, К. Платонов).

За педагогічним словником, спілкування – це складна взаємодія людей, в якій здійснюється обмін думками, почуттями, переживаннями, способами

поведінки, звичками, а також задовольняються потреби особистості в підтримці, солідарності, співчутті, дружбі тощо [15].

Спілкування охоплює всі галузі людської діяльності та людського буття. У процесі живого спілкування співрозмовники здатні впливати один на одного.

Спілкування як психолого-педагогічну проблему, а також психологію спілкування досліджували К. Бас [3], Л. Ільяшенко [27].

В. Богданов головною складовою спілкування виділяв комунікабельність. Комунікабельність має найбільшу значущість для організації процесу спілкування, а також пов'язана з особистісною комунікативністю.

Під час спільної діяльності людям необхідно спілкуватися, адже результат такої діяльності не буде позитивним, якщо між її виконавцями не буде налагоджено контакт і не існуватиме взаєморозуміння. Незмінним у спілкуванні є наявність партнерів, ситуації, а також завдань спілкування. Характер спілкування постійно змінюється, це залежить від характеристики вище зазначених складників. Відповідно до цього комунікабельність має на меті розвивати вміння самооцінки, орієнтації у ситуації спілкування, меті спілкування, у самому собі та потенціалі співрозмовника.

Проблема комунікабельності або ж вміння спілкуватися, постійно цікавила людей, вивчення цієї проблеми почалося ще з античних часів.

Суспільство постійно змінюється та розвивається, разом з ним змінюється і уявлення про комунікабельність. Кожен новий етап висуває різні вимоги до особистості. На кожному з цих етапів комунікабельність розглядається по-різному. Також комунікабельність досліджують через необхідність пошуку ефективних засобів побудови взаємодії, необхідність в нових знаннях і вміннях в системі міжособистісних стосунків. Таким чином, комунікабельність не слід розглядати як кінцеву та сталу характеристику індивіда.

За всі часи цінувалась комунікабельність людини. Так у ХХ ст. Чонсі Депью (американський актор) говорив: «Ніяка інша здатність людини не дозволить їй зробити кар'єру і отримати визнання так швидко, як здатність говорити красиво»[65]. У свою чергу, вміння красиво говорити є важливою умовою комунікабельності.

Дістаючи задоволення від спілкування, комунікабельна людина деколи діє у власних інтересах, не викликаючи ніяких (позитивних, негативних) емоцій у співрозмовника, що блокує контакт.

У уявленні людей, комунікабельність має найбільшу значущість для організації процесу спілкування та пов'язана з особистісною комунікативністю.

Комунікативність – сукупність істотних, відносно стійких властивостей особистості, що сприяють успішному прийому, розумінню, засвоєнню, використанню й передаванню інформації [13].

В. Кан-Калик характеризує комунікативність як багатопланове явище, що поєднує ряд компонентів, серед яких особливе значення мають комунікабельність, соціальна спорідненість, альтруїстичні тенденції [30].

Комунікабельність визначається як здатність отримувати задоволення від процесу спілкування з оточуючими. *Соціальна спорідненість* – бажання бути серед інших людей. *Альтруїстичні емоції* пов'язані з бажанням радувати людей, з якими відбувається процес спілкування.

Комунікабельність може виявлятися через: гіперкомунікабельність та гіпокомунікабельність.

Гіперкомунікабельність – риса особистості людини, що зумовлює такий рівень організації процесу спілкування, який характеризується великою кількістю поверхових контактів, у яких центром комунікації є ця людина [55].

Гіперкомунікабельність у спілкуванні – це підвищена потреба в спілкуванні, бажання взаємодіяти з багатьма комунікативними партнерами протягом максимально можливого часу [32].

Гіперкомунікабельні люди дуже люблять говорити і майже нікому іншому не дають можливість висловитися, така їхня надокучливість втомлює, нетактовність пригнічує. Вони не вміють слухати, не вміють розраховувати час, вони безтурботні та деколи безвідповідальні.

Гіпокомунікабельність - риса особистості, що зумовлює такий рівень організації процесу спілкування, який характеризується невеликою кількістю контактів, пасивною позицією людини у комунікативному акті [55].

Гіпокомунікабельні люди не виявляють бажання до спілкування, не виявляють ініціативи у спілкування, хочуть швидше закінчити бесіду. Людям з гіпокомунікабельністю не варто йти працювати у ті сфери де без вміння спілкуватися з оточуючими неможливо.

У наукових працях 90-х рр. ХХ ст. поняття комунікабельність трактується і як синонім педагогічного спілкування, і як одна з його складових. Так, Л. Петровська, вказує, що комунікабельність передбачає розуміння мотивів, намірів, стратегій поведінки, фрустрації партнерів по спілкуванню, оволодіння техніками спілкування. Л. Петровська підкреслює, що комунікабельність передбачає готовність та вміння будувати контакт на різній психологічній дистанції – далекій та близькій і полягає в досягненні трьох рівнів адекватності партнерів – комунікативного, інтерактивного та перцептивного [45].

Поняття комунікабельність походить від латинського *communico* – з'єдную, повідомляю. У психолого-педагогічній літературі є велика кількість визначень поняття «комунікабельність». За психологічним словником, комунікабельність – це потреба і здатність особистості до спілкування з іншими людьми, товариськість. Для комунікабельної людини характерна легкість у налагодженні контактів, здатність і уміння не розгубитись при спілкуванні в різних ситуаціях [53]. В. Кабрін розуміє комунікабельність як інтегральну характеристику особистості, її цілісний морально-творчий потенціал, своєрідну багатогранну тенденцію, що забезпечує життєздатність особистості [11]. О. Денисенко дає таке визначення комунікабельності – це

риса особистості, здатність її до спілкування з іншими людьми, товарицькість [17]. І. Юсупов визначив комунікабельність як психічну готовність людини до організаторсько-комунікативної діяльності.

На думку А. Мудрика, комунікабельність є добре розвинутим, стійким прагненням особистості до контактів з оточуючими, яке співвідноситься зі швидкістю їх встановлення [41]. Це вміння правильно розуміти людину і ставити себе на її місце, гнучкість і делікатність, тактовність у спілкуванні, вміння слухати, спроможність підтримати іншого й стимулювати його на розвиток особистісних сил, вміння викликати довірливе ставлення до себе, організаційні здібності.

Дуже часто поняття «комунікабельність» ототожнюють з поняттям «комунікативність».

Пропонуємо звернути увагу на таблицю 1.1. для порівняння термінів «комунікабельність» та «комунікативність».

Таблиця 1. 1

Порівняння термінів «комунікабельність» та «комунікативність» [14]

Критерій	Комунікабельність	Комунікативність
Носій	Люди, які схильні до спілкування або отримали підготовку в області встановлення контактів.	Люди-власники особливих характерологічних якостей, а також люди, які прагнуть до удосконалення своїх цінностей, установок, ідеалів, інтересів.
Сутність	Вміння викликати симпатію, зав'язати дружні відносини, заручитися підтримкою співрозмовника,	В психології – особлива здатність; в менеджменті – ключова компетенція.
Складові	Складові зазвичай не виділяються.	Поєднання особливого

	Комунікбельність сама є частиною будь-якого виду активності	виду активності, емоційної реактивності, впевненості, вміння утримувати комунікативний об'єкт
Виконувані функції	Встановлення поверхневих контактів	Передача інформації, емоційне вираження, мотивація, контроль та ін.
Джерела формування	Спеціальна література; тренінги	Життєвий досвід; мистецтво спілкування; загальна ерудиція; спеціальні наукові методи
Особливості розвитку	Починається із усвідомлення проблем у професійній діяльності або особистому зростанню та часто зводиться до вивчення найбільш поширених, але не завжди відповідних особливостям особистості і виконуваних нею завдань.	Починається з формування у людини такої спрямованості, при якій цінність людського спілкування знаходиться на периферії, а в центрі - ціннісні орієнтації
Потреба в додаткових навиках	Незначна, обмежується поверхневим аналізом обстановки та особистісних особливостей співрозмовника, які не утримуються в пам'яті надовго і часто служать предметом маніпулювання	Загальна ерудиція, знання філології, основ маркетингу та психології, повна інформація про діяльність своєї організації, а також про ту аудиторію, на яку спрямовується діяльність

Результат прояву в умовах організації	Непередбачуваний: в разі вдалого прояву – підвищення рівня ефективності діяльності організації, похваллення відносин; в разі невдалого прояву – зниження продуктивності, чуток, пліток, малозначущих розмов, в тому числі за межами організації	Нормалізує соціально-психологічний клімат в колективі, залишає позитивне враження про організацію та піднімає її на високий рівень в рейтингах.
---------------------------------------	---	---

Часто комунікабельність прирівнюють до товарищкості. Усім доводилося хоч один раз у своєму житті зустріти товариську людину. З такою людиною з задоволенням спілкуються, часто біля неї велика кількість людей. Про таку людину можна сказати, що вона комунікабельна, адже їй вдається встановити дружні зв'язки з оточуючими. Але ж комунікабельність і товарищкість не є синонімами. У першу чергу відмінність цих понять у тому, що комунікабельній людині не все одно, як її сприймають співрозмовники. Комунікабельні люди вміють красиво і правильно розмовляти, а товариська людина може говорити перше, що спаде їй на думку, може вживати слова-паразити і ненормативну лексику, зовсім не думаючи про те як її сприймає співрозмовник.

Комунікабельність – ширше поняття, яке включає не лише уміння спілкуватися на певну тему, але й уміння вести бесіду у формі конструктивного діалогу з будь-якою людиною.

Вивчаючи структуру комунікативності особистості, Ю. Л. Ханін виділяє 3 основні її компоненти [61]:

- 1) потреба у спілкуванні;
- 2) емоційний стан до, під час і після спілкування;
- 3) комунікативні вміння і навички (певні способи спілкування, що допомагають особистості активно входити в процес міжособистісного спілкування).

В силу низки обставин людина вступає у відносини та взаємодіє з іншими людьми. Саме в таких стосунках розкривається рівень її комунікабельності, проявляється комунікативність особистості [61].

Багато вчених у структурі комунікативних здібностей виділяють низку умінь, що позитивно впливають на процес взаємодії [24]:

- вміння слухати і розуміти інших, передавати достовірну інформацію, сприймати й оцінювати ситуацію спілкування, прогнозувати її розвиток;
- вміння емоційно відгукуватись, використовувати зворотній зв'язок;
- вміння переконувати, тактовність, дисциплінованість, уважність, ввічливість, емпатійність, контактність, ініціативність;
- вимогливість не лише до інших, а й до себе;
- здатність до ідентифікації та персоналізації.

Проаналізувавши дослідження багатьох вчених, у тому числі й Ф. Гоноболіна, Н. Кузьміної, О. Леонт'єв виділив, описав та представив комунікативні вміння в певній системі [35]:

- 1) вольові якості (здатність керувати своєю поведінкою);
- 2) уважність (спостережливість, гнучкість);
- 3) навички соціальної перцепції (вміння розуміти обличчя);
- 4) здатність не лише бачити, а й розуміти психічні стани розмовника (емпатія);
- 5) вміння оптимально будувати своє мовлення з психологічної точки зору (навички мовленнєвого спілкування);
- 6) вміння мовного та немовного контакту.

За О. Денисенко комунікабельність проявляється в таких уміннях [17]:

- в умінні правильно сприймати і оцінювати людей, а саме: індивідуальні характерологічні особливості, цілі, мотиви, наміри, стани;
- в умінні правильно оцінювати життєві ситуації і діяти з їх урахуванням;
- в умінні обрати такі стилі, засоби, прийоми спілкування, які б з мінімальними затратами приводили до бажаної мети спілкування;

- в умінні співчувати людям;
- у пластичності мислення, що допомагає у виборі ефективних засобів переконання і здійснення впливу на співрозмовника.

Кожне з зазначених умінь безумовно важливе для позитивного впливу на процес взаємодії людей. Комунікбельність проявляється в здатності реалізовувати функції впливу, передачі інформації, в здатності успішно вирішувати комунікативні завдання, а вище перераховані уміння допомагають реалізувати ці функції.

Є. Руденський зазначає, що комунікбельність особистості складається з таких її здатностей [51]:

- 1) давати соціально-психологічний прогноз комунікативній ситуації, у якій доведеться спілкуватися;
- 2) соціально-психологічно програмувати процес спілкування, спираючись на своєрідність комунікативної ситуації;
- 3) «вживатися» в соціально-психологічну атмосферу комунікативної ситуації;
- 4) здійснювати соціально-психологічне управління процесами спілкування у комунікативній ситуації.

На основі аналізу вище представлених здатностей комунікбельності Є. Руденський виводить три її рівні [51]:

1. Соціонормативний досвід – це основа когнітивного компоненту комунікбельності особистості як суб'єкта спілкування. Разом з тим реальне існування різних форм спілкування, які частіше спираються на соціонормативний конгломерат (довільна суміш норм спілкування, запозичених з різних національних культур), вводить особистість у стан когнітивного дисонансу. А це породжує протиріччя між знаннями норм спілкування у різних формах спілкування і тим способом, який пропонує ситуація конкретної взаємодії.

2. Сигніфікація – це система символів і нормативних приписів щодо їх використання під час спілкування. Як своєрідний знак, символ

використовується по-різному: і як спосіб організації дій, і як спосіб прояву ставлення до партнера по спілкуванню, і як засіб організації тексту повідомлень, якими обмінюються учасники спілкування.

3. Акціональний рівень – це персоніфікація спілкування, що передбачає і оволодіння кодом ситуативного спілкування, і відчуття допустимого в імпровізаціях, і доцільність конкретних засобів спілкування. У сукупності три виділені рівні характеризують ступінь комунікабельності особистості як суб'єкта спілкування.

Розвиток комунікабельності передбачає використання всього набору засобів, орієнтованих як на розвиток суб'єкт-суб'єктних, продуктивних, особистісних сторін спілкування, так і його суб'єкт-об'єктних, репродуктивних, операціональних складових (компонентів)[25].

І. Єрмаков зазначає, що джерелом комунікабельності є життєвий досвід, мистецтво, загальна ерудиція та наукові методи навчання спілкуванню [25].

Можна говорити про те, що комунікабельність є однією з основних складових професійної компетентності. Це підтверджує М. Чошанов, він стверджує, що професійна компетентність структурно включає в себе спеціальну предметну компетентність (фаховий рівень), соціально-психологічну, психологічну, методичну та комунікативну компетентність. За С. Єлкановим, Н. Кузьміною, Е. Костяшкіним в структурі професійної компетентності виділяються комунікативні уміння, тобто вміння спілкуватися, обмінюватися інформацією, налагоджувати відносини тощо. В. Сластьонін в структурі професійної компетентності також виділяє комунікативні уміння, що включають в себе перцептивні уміння, уміння розуміти інших, уміння педагогічного спілкування та володіння педагогічною технікою. В професіограмі психолога комунікативні здібності (спілкування і взаємодія з людьми, вміння встановлювати контакти, вміння слухати, вербальні здібності) виділені як здібності, що забезпечують успішність виконання професійної діяльності. А замкнутість,

некомунікабельність – як якості, що заважають ефективній професійній діяльності [50].

Для відповіді на питання: «Чи передається вміння спілкуватися спадково?» вчені з університету Единбургу провели експеримент. У процесі цього експерименту було виявлено, що вміння спілкуватися передається спадково. Дослідники провели опитування людей з родинними зв'язками та людей, які нічим не пов'язані з попередніми. Результати експерименту показали, що родичі давали схожі відповіді, а у інших людей відповіді більше різнилися.

Один з дослідників, професор при університеті Единбургу Тімоті Бейтс зазначив, що комунікабельність та успішність у спілкуванні залежить від атмосфери в родині, в якій росте людина. Також велике значення має якість взаємодії в інших соціальних групах, до яких люди мають відношення, наприклад, у школі, в інституті, на роботі. У той же час більш схожі з погляду культурних цінностей і переконань люди легше знаходять взаєморозуміння [12].

Як показали роботи Л. Виготського, О. Леонтьєва, О. Лурія та інших вчених, людські форми поведінки, мовлення, психічні функції і властивості не даються дитині при народженні. Вони формуються під вирішальним впливом цілеспрямованого виховання і навчання, умов життя дитини в соціумі. Комунікабельність не є винятком, з навичками комунікабельності не народжуються, їх набувають. Комунікабельність формується в процесі життя й діяльності людини в соціальній групі. Передумови розвитку комунікабельності в темпераменті, особливості якого ми отримуємо у спадок від обох батьків, фундамент комунікабельності закладається в перші роки життя дитини батьками, вихователями, вчителями. Головні ж основи розвитку здібностей людини до спілкування формуються в шкільні роки. Вже в початковій школі дитина намагається впливати на однолітків і дорослих в принципово нових формах у порівнянні з дошкільним віком. Цьому сприяє

еволюція дитячих вмінь та навичок комунікабельності, компетентності та навичок партнерської орієнтації [17].

Комунікабельність формує людину, а потім стає засобом, який забезпечує успіх особистості в усіх сферах її життєдіяльності.

Оскільки навички комунікабельності формуються протягом життя то, відповідно до цього, їх можна розвивати. Працювати над розвитком власної комунікабельності пропонують у двох напрямках:

1. Подолання психологічного дискомфорту від вимушеного спілкування.

2. Виконання вправ на риторику.

Безумовно розвивати комунікабельність можливо лише у процесі взаємодії з людьми. Неможливо розвинути комунікабельність, виконуючи певні вправи та читаючи спеціальну літературу. Після читання літератури людина отримує лише теоретичні знання, але ж важливо не лише володіти цими знаннями, але й уміти їх застосовувати. Лише реальне спілкування допоможе людині розвинути власну комунікабельність.

Про некомунікабельність людей говорив І. Кант. «Засіб, яким природа користується для того, щоб здійснити розвиток усіх задатків людей, – зазначав І. Кант, – це їх антагонізм у суспільстві, оскільки він в кінці кінців стає причиною їх закономірного порядку. Під антагонізмом я розумію тут недоброчливу комунікабельність людей, тобто їх схильність вступати в спілкування, пов'язане, однак, з загальним опором, який постійно загрожує суспільству роз'єднанням» [31].

«Людина бажає злагоди, але природа краще знає, що для її роду добре, і вона бажає розбрату» [31], – впевнює І. Кант. Таким чином, на думку німецького філософа, «некомунікабельність» та «загальний опір» є рушійними силами розвитку людства.

Людину, яка здатна до спілкування, налагодження контактів зі співрозмовником, а також, яка отримує задоволення від спілкування називають комунікабельною.

Поняття «комунікабельність» вміщує у собі здібності до спілкування та нахил до спілкування. Відповідно до цих факторів комунікабельна людина повинна вміти і хотіти спілкуватися з іншими. Не можна назвати людину комунікабельною якщо вона:

- вміє спілкуватися, але не прагне це робити;
- прагне до спілкування, їй подобається спілкуватися, але вона не вміє це робити.

Альберто Моравія у своїй новелі «Комунікабельність» сказав: «Бути комунікабельним, це значить мати властивість комунікабельності» [17].

Комунікабельні люди – відкриті до спілкування, мають свою думку, вони гарні оповідачі, володіють різними жестами, інтонаціями, вмінням переконуватися. Такі люди не бояться першими починати бесіду. У спілкуванні з кимось комунікабельна людина може бути дуже чутливою до будь-яких змін. На усе сказане така людина реагує швидко та точно. Їй вдається зрозуміти усі інтонації у бесіді. Бесіда з комунікабельною людиною приємна та цікава. Комунікабельні люди толерантно ставляться до висловлювань інших людей, такі люди не намагаються тиснути своїм авторитетом, якщо з ними не згодні. Комунікабельні люди спостережливі: якщо тема розмови когось не влаштовує, вони делікатно переводять розмову в іншу площину. Посмішка, що виражає доброзичливість, є одним з атрибутів комунікабельної людини.

У жодному разі бути комунікабельним не означає вміти багато говорити. Буває так, що людина дуже довго розповідає про своє життя, але в цей час вона не помічає, що люди які її слухають стають роздратованими. Часто люди помилково вважають себе комунікабельними, лише через те, що вони прагнуть до спілкування, але ж цього прагнення мало, не слід забувати й про вміння спілкуватися та вступати в контакт. Щоб легко вступати в контакт, потрібно відчувати іншу людину, усвідомлювати результати своїх дій у спілкуванні, тобто мати здатність сприймати й розуміти іншого.

У спілкуванні з тим, хто прийшов з якимось проханням, комунікабельна людина керується «золотим» правилом, яке було розроблене сановниками Стародавнього Єгипту: «Прохач бажає більше уваги до своїх слів, ніж виконання того, заради чого він прийшов».

Уміти уважно вислухати таке ж важливе, як уміння говорити. Людям приємно спілкуватися з тими, хто їх дійсно слухає, а не пропускає все сказане повз вуха. Людина яка неухважно слухає, перебиває, насміхається з опонента може створити атмосферу дискомфорту.

Зазвичай комунікабельна людина користується авторитетом в колективі та стає його лідером.

Вивчивши психолого-педагогічну та наукову літературу ми виділяємо такі риси комунікабельності: допитливість, уважність, спостережливість, відкритість, невимушеність у поведінці, спокійність, впевненість у собі, тактовність, кмітливість, дотепність, доброзичливість, артистизм, володіння почуттям гумору.

Хоч комунікабельна людина володіє позитивними рисами, але не варто забувати і про те, що така людина, як і усі інші, може проявляти агресивність.

У журналі «Proceedings of the Royal Society B» було опубліковано дослідження, вчених Каліфорнійського університету в Лос-Анджелесі (США), яке свідчило про те, що бути комунікабельним шкідливо. Дослідники 13 років спостерігали за колоніями бабаків і зробивши підрахунки виявили, що менш соціальні бабаки живуть більше ніж інші [58].

Така стратегія не стосується людини, оскільки згідно з іншими дослідженнями самотність наносить великий збиток на здоров'я індивіда.

У психології спілкування виділяються основні типи комунікабельності людей (розрізняються залежно від переваги мовленнєвих характеристик: домінантність, мобільність, ригідність, інтровертність) [60]:

- домінантний;
- мобільний;
- ригідний;

– інтровертний.

Академік О. Гойхман відносить особистість до цих типів, залежно від способу використання нею свого комунікативного потенціалу.

Домінантного співрозмовника важко сплутати з будь-яким іншим. Через декілька хвилин спілкування з таким співрозмовником виникає відчуття, що його «багато», що на вас «тиснуть». Такі люди не люблять щоб їх перебивали, говорять трішки голосніше за інших, бувають різкими. Якщо він схоче звернутися до будь-кого, він це зробить, навіть якщо доведеться когось перебити. Якщо такому співрозмовнику буде поставлено запитання то не факт, що він вважатиме за потрібне відповісти. У ході такої бесіди ви можете збільшувати дистанцію зі своїм партнером, але домінуюча людина її буде скорочувати. Зазвичай домінуючі співрозмовники вміють переконувати, вони гарні оратори, можуть швидко приймати рішення. Якщо ж обидва співрозмовники домінуючі між ними може виникнути сварка та їй домовитися їм буде важко.

Для мобільного співрозмовника відсутні труднощі у комунікації. Йому вдається легко входити у розмову, охоче спілкується, дуже часто змінює теми, навіть у невідповідний момент, у незнайомій компанії відчуває себе досить впевнено. Мова досить швидка, деколи не зрозуміло що він говорить. Такий співрозмовник може перебивати, він любить поговорити. Довгі розповіді дратують мобільного співрозмовника. Цей тип є одним з кращих для побутового спілкування.

Ригідному співрозмовнику потрібен деякий час щоб вступити у бесіду. Після етапу вступу такий співрозмовник чітко формулює свою позицію, він логічний, розсудливий. Ригідний співрозмовник спочатку дає не чіткі відповіді на запитання «можливо», «варто подумати». Такий партнер буде уважно слухати, його не можна перебивати так як і він не буде перебивати вас, розмовляє не поспішаючи, фрази формулює точно, може довго говорити про одне й те ж саме.

Інтровертний співрозмовник майже ніколи не буває ініціатором спілкування. Він сором'язливий, тихо розмовляє, терпляче ставиться до того, що його перебивають, не любить говорити під час присутності незнайомих людей. Може розгубитися якщо почує в свою сторону різкі та грубі фрази. Такий партнер намагається якомога рідше звертатися до оточуючих, бо вважає, що його слова, запитання будуть недоречними, але коли звертаються до нього то він вважає, що зобов'язаний відповісти негайно. Для того, щоб спілкування з інтровертним співрозмовником було продуктивним його постійно необхідно підбадьорювати, вербально та невербально висловлювати свою повагу до нього, як до цікавого співрозмовника. Якщо інтроверта перебити то він може замовчати надовго.

Кожен із зазначених типів комунікабельності (спілкування) цікавий. До людини певного типу потрібно віднайти певний підхід. Важливо знати особливості кожного з типів комунікабельності адже їх незнання може призвести до негативних наслідків. Чистим типом комунікабельності як і типом темпераменту людина не володіє, завжди проявляється ще якийсь з типів. Та один з названих типів буде визначальним, він проявлятиметься більше ніж будь-який інший.

Опрацювавши психолого-педагогічну та наукову літературу ми виділяємо такі перевагами комунікабельності:

- звільнення від комплексів;
- почуття впевненості в собі;
- можливість брати ситуацію під контроль у будь-якій ситуації;
- уміння у будь-яких обставинах знайти спільну мову з співрозмовником;
- можливість впливати на поведінку людей з метою досягнення власних цілей;
- відчуття щастя та задоволення від спілкування з людьми;
- наявність можливостей для самореалізації;
- уміння вирішувати конфліктні ситуації;

– незалежність від чужих думок.

Саме комунікабельність людини впливає на створення позитивної емоційно-психологічної атмосфери спілкування з оточуючими, на характер взаємостосунків та стиль взаємодії між ними. Комунікабельність як складова комунікативності стає значущою за умови відчуття людиною соціальної спорідненості з оточенням, коли вона не протиставляє себе, свій досвід, а об'єднується зі співрозмовниками.

Отже, поняття «комунікабельність» почали досліджувати ще за часів античності, інтерес до цього поняття не зник і сьогодні. Багато вчених випускають нові посібники з розвитку комунікабельності, уміння спілкуватися, уміння йти на контакт. Не лише вітчизняні, але й зарубіжні вчені дійшли до того висновку, що бути комунікабельною людиною важливо для людей різних професій. Вчені розглядають важливість комунікабельності у різних сферах діяльності людини (діловій, педагогічній, торгівельній тощо), проводять дослідження з розвитку комунікабельності, пропонують велику кількість порад для її розвитку у людей різного віку.

1.2 Загальна характеристика та особливості розвитку комунікабельності у дітей старшого дошкільного віку

У житті людини постійно відбуваються зміни, щоб почувати себе комфортно вона повинна вміти пристосовуватися до них. Для того, щоб швидко адаптуватися до будь-яких змін важливо вміти спілкуватися. Спілкуватися дитина починає швидше ніж говорити. З кожним роком мовлення дитини розвивається, а уміння спілкуватися вдосконалюється. Ефективність спілкування, в першу чергу, залежить від навичок висловлювання думки у відповідній ситуації.

Досліджуючи особливості спілкування дошкільників, О. Запорожець і М. Лісіна ввели у науковий обіг поняття «комунікативна діяльність», ними були досліджені взаємозв'язки між спілкуванням та іншими видами дитячої

діяльності: руховою, ігровою, мовленнєвою. Активний інтерес до питань мовленнєвого спілкування дошкільників проявляли В. Виноградов, О. Леонтєв, Д. Ельконін, О. Левченко [33], М. Ільяшенко [28], О. Запорожець, С. Рубінштейн, Є. Тихеева, Ф. Сохін, Л. Щерба, К. Ушинський, Л. Виготський.

Великого значення для розвитку комунікабельності у дітей старшого дошкільного віку набуває володіння мовленнєвим етикетом, який впливає на формування основ культури поведінки (Л. Дмитрук [20], Н. Михайленко [39]).

Комунікабельність є однією з головних рис сучасної людини. Будучи комунікабельною людина може ефективно взаємодіяти з оточуючими у будь-яких ситуаціях.

Вміння спілкуватися, розмовляти ґрунтується на наступних соціальних навичках [17]:

- послідовність говоріння, врахування досвіду, вмінь, інтересів і потреб співрозмовника;
- уникнення домінування в розмові та перебивання співрозмовників;
- виявлення уваги та готовність продовжити спілкування невербальними засобами (поглядом, жестами).

Проблема формування комунікативних умінь давно почала привертати увагу багатьох дослідників – філософів, психологів, педагогів. Деякі з них звертали увагу на проблему взаємодії вихованців та вихователів (Л. Толстой, К. Ушинський, Н. Новіков, І. Бецкой). Спілкування є невід’ємною частиною занять, ігор в закладі дошкільної освіти, тому формування комунікативних умінь дітей сприяє покращенню освітнього процесу.

Прагнення до комунікації – це вроджена потреба кожного. Важливо, щоб діти вміли будувати повноцінні відносини з однолітками, могли співчувати оточуючим і взаємодіяти з ними. Всі діти від природи товариські, але не всі діти вміють встановлювати контакт з оточуючими. Більшості дошкільникам легко вдається знайти спільну мову з людьми, та є й такі яким

робити це складно. На жаль, багато дітей не знають, як правильно вітатися, як підтримувати розмову, реагувати на компліменти, глузування тощо. У таких випадках слід пам'ятати про те, що варто розвивати навички комунікації.

Починати розвивати комунікабельність найкраще з дошкільного віку, бо він є сенситивним періодом для початку формування багатьох рис, у тому числі і для розвитку комунікабельності дітей. Якщо ж у дитини не розвивати комунікабельність, то невміння вступати у контакт з оточуючими може негативно вплинути на її подальше життя.

Комунікабельність властива дітям, спілкування яких у сім'ї є продуктивним і батьки усвідомлюють їхні комунікативні труднощі.

Важливим для розвитку комунікабельності дитини є її мовлення. Коло спілкування старших дошкільників розширюється, у порівнянні з дітьми молодшого дошкільного віку, це вимагає від дитини повноцінного оволодіння засобами спілкування. Оскільки, провідна діяльність з кожним віковим періодом дитини ускладнюється, то до мовлення дитини висуваються нові вимоги. Чистішою стає вимова, більш розгорнутими фрази, точніше висловлення. Діалоги дітей стають більш змістовними, включають вказівки, оцінки, узгоджуються ігрові дії. Словниковий запас дитини збільшується, засвоюються правильні граматичні конструкції. Дитина не тільки виділяє істотні ознаки в предметах і явищах, але й починає встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між ними. Маючи досить розвинене активне мовлення, дошкільник намагається розповісти й відповідати на питання так, щоб навколишнім його слухачам було ясно й зрозуміло, що він їм хоче сказати.

Великого значення комунікабельність набуває для дітей старшого дошкільного віку. Після закінчення закладу дошкільної освіти діти потрапляють до нового колективу, переходять до першого класу школи, набувають статусу школярів. Некомунікабельним дітям складно адаптуватися до нових умов, тоді як комунікабельні швидко входять в новий

колектив. Деякі діти не можуть втримати свою імпульсивність, проявляють нестриманість, а іншим складно обробляти найменшу інформацію. Частіше за все саме такі проблеми призводять до непорозуміння з однолітками, ускладнення стосунків між ними.

Проблеми розвитку комунікабельності у дітей дошкільного віку досліджуються у працях вітчизняних науковців Л. Виготського, І. Кона, А. Кошельової, Л. Стрілецької, О. Шаграєвої. Таким дослідниками як М. Лісіна, А. Рузька, Л. Галігузова та інші, була розроблена концепція комунікативної діяльності, в рамках якої вивчалось спілкування дитини з однолітками.

Л. Виготський зазначає, що міжособистісні відносини розвивають та зміцнюють стосунки дітей; а І. Кон зауважує «У шестирічному віці дитина виявляє усвідомлену потребу в спілкуванні саме з однолітками» [6].

Для організації навчання дітей спілкуванню, щоб воно сприяло розвитку комунікабельності мовленнєвий розвиток повинен здійснюватися з врахуванням потенційних можливостей дитини раннього, дошкільного та молодшого шкільного віку. Таким чином перше місце повинен займати не програмовий зміст, а потреби дітей. Зміст цих потреб повинен бути закладений у зміст навчання. Денисенко

Комунікабельність формується в результаті цілеспрямованого впливу на розвиток уміння дитини спілкуватися, дотримуючись правил та вимог до спілкування [37]. Збагачення словника, оволодіння граматиною мови, а також її фонетичними засобами є необхідною умовою не лише для розвитку мислення та мовлення, але й для розвитку комунікабельності.

У віці від 2 до 3-х років у дітей формується потреба у спілкуванні з однолітками. Діти цього віку здатні привернути до себе увагу інших, все частіше стають ініціаторами усних та фізичних контактів з оточуючими; починають говорити, коли настає черга. У процесі ігрових дій, дитина демонструє оточуючим свої вміння та запрошує до спільних дій інших дітей. Діти цього віку проявляють ініціативу до спільної діяльності з дорослими.

У віці від 3 до 4-х років у дітей посилюється потреба у спілкуванні з однолітками, вони стають чутливішими до них. Діти цього віку здатні дотримуватись черги, стають ініціаторами вербального спілкування використовуючи більш активні слова зі свого словникового запасу.

Дитина 4-х – 5-ти років усвідомлює своє місце та роль у групі однолітків. Дитина цього віку краще співпрацює з однолітками, використовують прямі вимоги. У них формується вибіркоче ставлення до партнерів у спілкуванні.

У віці від 5 до 6-ти років діти використовують ввічливі слова, без нагадування дорослими: «вибачте», «будь ласка» і «спасибі». Провідним новоутворенням комунікативної діяльності, у цьому віці, є здатність до рефлексії – орієнтація на погляд, думку, почуття інших, оцінювання себе з позиції партнерів спілкування. Це дає поштовх до розвитку комунікативних умінь. Ще одним новоутворенням є антиципація – здатність передбачати можливі дії, вчинки та оцінювання з боку оточуючих, що надає спілкуванню більш усвідомленого та довільного характеру.

Дитина віком від 6-ти до 7-ми років здатна співчувати оточуючим, під час розмови використовує жести, різні пози, чекає своєї черги. Діти цього віку уважно слухають, коли інші висловлюють власну думку, підтримують і змінюють її.

Деколи складно оцінити на скільки дитина комунікабельна, складніше за все, саме батькам об'єктивно оцінити комунікабельність власної дитини, адже вона для них завжди найкраща. Найпростіший спосіб визначити наскільки дитина комунікабельна це поспостерігати за нею. Якщо дитина здатна без будь-яких проблем почати розмову з незнайомцем, познайомитися з однолітком, взаємодіяти з усіма учасниками колективної гри, то проблеми з комунікабельністю немає. Можна попросити дитину на ігровому майданчику взяти щось в однолітка або ж запросити інших дітей до спільної гри. Якщо дитина без будь-яких складнощів та заперечень це виконує, то це свідчить про те, що вона контактна і причин для хвилювання немає. В іншому випадку

варто звернути увагу на ситуацію, що склалась і розглянути її більш детально, можливо, у дитини не достатньо розвинуті навички комунікабельності.

Перед тим, як почати розвивати комунікабельність дитини варто виявити ознаки порушення комунікації які вона має. Серед таких ознак можуть бути [19]:

- загальна напруженість, нервовість під час спілкування;
- наявне відчужене ставлення до інших;
- не дивляться в очі при розмові, сутуляться, недоречно посміхаються;
- говорять занадто швидко, дуже голосно або майже пошепки.

Проаналізувавши поведінку дітей можна зрозуміти, чому виникають проблеми комунікабельності та як їх можна подолати.

Фахівці виділяють три основні причини, які впливають на зниження або повну відсутність комунікативних навичок у дітей [19]:

1. Соціокультурні чинники – у сучасному суспільстві діє правило «кожен сам за себе». Згідно з цим правилом дитина може не бачити необхідності знаходити спільну мову з однолітками. Варто довести хибність цього твердження.

2. Внутрішньосімейні – батьки, охоплені динамічним темпом життя, мало спілкуються з дітьми, самі рідко активно комунікують. Дітям які тягнуться до однолітків, але не розуміє, як з ними знайти спільну мову слід продемонструвати приклад навичок спілкування, показати, як зацікавити інших, як підтримати бесіду.

3. Внутрішньоособистісні психологічні проблеми – тривожність, занижена самооцінка, страхи. Якщо дитина вразлива, сором'язлива або має занижену самооцінку, тоді слід тактовно показати шляхи подолання внутрішніх негараздів.

О. Денисенко виокремлює такі джерела розвитку комунікативних вмінь та навичок дітей дошкільного віку [17]:

- 1) дім, родина, знайомі;

- 2) вулиця, друзі, випадкові люди;
- 3) ЗДО, гуртки, секції, санаторії;
- 4) засоби масової комунікації та друковані видання;
- 5) тварини, птахи, звуки природи, іграшкові звуки.

Навчання дітей певним навичкам комунікабельності можна поділити на три етапи:

1. Визначення навичок, які потребують розвитку.
2. З'ясування способів навчання цим навичкам.
3. Закріплюючі заняття з необхідними засобами.

Нерідко вихователі закладів дошкільної освіти розглядають навчання спілкуванню як навчання культурі поведінки. Безумовно, навички культури поведінки потрібні для побудови бесіди, але вони не можуть впливати на відносини між співрозмовниками. Зазвичай у закладах дошкільної освіти розвиток комунікабельності дітей відбувається на спеціальних заняттях, які проходять у формі ігор. Під час таких занять обов'язково залучають до діяльності неконтактних (некомунікабельних) дітей. Вихователь повинен створювати такі умови, в яких діти набували б досвіду колективного спілкування, повинен планувати спільну (колективну) роботу дітей. Саме під час такої діяльності кожна дитина може проявити себе. Такі заняття належать до непрямих методів, адже діти навіть не підозрюють, що їх навчають спілкуватися.

Допомагати дітям розвивати комунікабельність варто дуже обережно. Під час такої допомоги можуть виникнути труднощі не лише в виборі прийомів, але й в тому, що дитина може не захотіти прийняти цю допомогу. Як говорив В. Мясіщев, «В розбудові відносин життєвої ситуації вихідним моментом є ставлення учня до педагога або хворого до психотерапевта» [42].

Можна виділити три основні шляхи, які допоможуть змінити відносини дітей з оточуючими [42]:

1. Організація гуманістичних відносин серед всіх членів даного колективу, створення атмосфери емоційного співпереживання через систему колективної діяльності, бесід.

2. Спеціальна робота , спрямована на забезпечення сприятливої позиції кожної дитини в системі внутрішньоколективних відносин.

3. Організація спеціальних занять з оволодіння інформацією про особливості людського спілкування й способами спілкування.

Не всі діти потребують допомоги під час роботи над власною комунікабельністю, до того ж певні навички спілкування, в яких варто практикуватися дитині, можуть змінюватися залежно від її віку. Відповідно до цього, важливо знати певні норми, які відповідають певним віковим групам, а також вчасно визначати, коли і в чому дитині потрібна допомога.

Виокремлюють такі навички комунікабельності: невербальні навички, тон голосу, концентрація уваги. Для розвитку запропонованих навичок багатьма фахівцями рекомендуються певні заходи. Проаналізувавши психолого-педагогічну літератури ми виділяємо такі заходи для розвитку навичок комунікабельності:

1. Для невербальних навичок: важливим є вміння розпізнавати вирази обличчя, а також мову тіла співрозмовника. Для розвитку цих умінь рекомендують переглядати дитячі телевізійні передачі, мультфільми без звуку, спостерігати за поведінкою персонажів, а також промовляти, що можуть значити їх рухи. Тривалість перегляду телевізора не повинна перевищувати дві години в день. Дитина може вгадувати, що персонажі говорять, коментувати їхню міміку.

2. Для тону голосу: для того, щоб дитина вчилася розрізняти діапазони тонів, зазичай використовують диктофон, а також будь-який інший записуючий пристрій. Після того, як дорослим були записані різні «голосові емоції» дитина повинна розрізнити їх на слух. А дорослий в свою чергу повинен пояснити, як змінюється зміст сказаного разом зі зміною тону голосу.

3. Для концентрації уваги: коли дитина має певні труднощі з зосередженням уваги, дорослі можуть самостійно обрати будь-яку тему і промовити три фрази, де дві пов'язані з темою і одна випадкова. Потім попросити дитину обрати речення яке не стосується теми. Також дорослі можуть попросити дитину у будь-якій ситуації (під час прогулянки, заняття, ігор) простежити скільки разів тема розмови змінювалась.

Важлива роль у розвитку комунікабельності дітей належить дорослим. Дорослі є прикладом для наслідування. Діти звертають більше уваги не на те, що їм говорять, а на те, як чинять самі дорослі. Виходячи з цього дорослі повинні демонструвати правильні моделі спілкування з людьми які їх оточують. Дорослим слід забути про такі фрази як: «Я зайнята», «Я не знаю» тощо, адже чим активніше заохочувати дітей до спілкування тим краще. Спільні ігри дитини і дорослого також позитивно впливають на розвиток дитячої комунікабельності. Завдяки програванню різних ситуацій і моделей поведінки вдома можливо прищепити дитині навички спілкування. Наприклад, перед тим як дитина йде на День народження до свого однолітка, можна потренуватися вітатися з гостями на святі, обговорити різні дискомфортні ситуації які можуть трапитися.

Навіть якщо батьки вдома будуть надавати дитині позитивні приклади спілкування, будуть грати з нею цього буде мало для того, щоб вона стала комунікабельною. Необхідно, щоб дитина мала змогу перебувати в групі інших дітей. Водіть дитину до дитячих садків, влаштовуйте дитячі свята у себе вдома. Важливо, щоб дитина могла спілкуватися та грати не лише зі своїми друзями і подружками, а й з малознайомими чи зовсім незнайомими дітьми. Для того, щоб дитина мала можливість спілкуватися з незнайомими дітьми її можна відвести до ігрових центрів, сучасних бейбі-клубів і навіть просто піти гуляти на дитячий майданчик.

Деякі батьки припускаються помилки коли самі знаходять «гарних» друзів для своєї дитини, краще буде якщо вона сама сформує коло

спілкування з тих, з ким їй цікаво. Навіть спілкування дитини з домашнім улюбленцем може допомогти розвинути комунікабельність.

За методикою М. Лісіної у дітей старшого дошкільного віку переважає позаситуативно-особистісний тип спілкування. Мовленнєві операції стають основними засобами спілкування. Особистісні мотиви, які спонукають дітей до комунікації, а також до трудової, ігрової, навчальної діяльності, стають основою для формування позаситуативно-особистісного спілкування. У цьому віці між дітьми можливе спілкування, яке не пов'язане з іграми та іграшками. Діти можуть довго розмовляти при цьому не виконуючи більше ніяких практичних дій.

Дуже часто діти старшого дошкільного віку можуть, без прохання дорослого, вигадати казку чи розповідь, під час розповідання вони використовують невербальні засоби спілкування, зацікавлено слухають інших, можуть самостійно використовувати аргументи та докази під час розмови з будь-ким. Часто діти старшого дошкільного віку стають ініціаторами спілкування: діляться враженнями з однолітками, ставлять запитання, залучають однолітків і старших до спілкування. Денисенко

Для старших дошкільників найбільш сприятливою для розвитку комунікабельності ситуацією можна вважати ту, в якій слід партнерові по грі або дорослому щось пояснити, переконати його. Активність і самостійність у діяльності полегшує дітям засвоєння мовлення: спілкування з дорослими та однолітками, уміння зрозуміло висловити власне судження, супроводжувати мовленням свої дії. Завдяки цьому у старшому дошкільному віці для дитини характерна висока мовленнєва активність. Денисенко

Отже, розвиток комунікабельності у дітей старшого дошкільного віку є запорукою успішного зростання дитини як особистості. Комунікабельність формується в результаті цілеспрямованого впливу на розвиток уміння дитини спілкуватися, дотримуючись правил та вимог до спілкування. Якщо в дитинстві порушується спілкування то це призводить до втрат емоційних контактів з однолітками та дорослими, недорозвинення комунікативної

функції мовлення, не сформованості навичок спілкування, до нездатності правильного встановлення взаємовідносин.

1.3 Види ігрової діяльності та їх вплив на розвиток комунікабельності у дітей старшого дошкільного віку

Необхідною умовою нормального розвитку і формування особистості дитини дошкільного віку є гра. Для дітей дошкільного віку гра є ще й провідним видом діяльності. З точки зору психології гра особливо важлива для дітей раннього віку, адже саме в цей період відбувається формування психіки дитини та її характеру. Л. Виготський, Н. Дороніна, а також інші вчені зазначали, що розвиток психічних процесів ефективніше відбувається в провідному виді діяльності. Таким чином у дітей старшого дошкільного віку комунікабельність ефективніше розвивається саме у процесі гри, ніж у будь-якій іншій діяльності.

Люди грають в ігри з доісторичних часів. З розвитком людства ігри стають більш складними, сьогодні у них можна показати майже всі сфери життя сучасної людини.

Одним з перших, ким було розглянуто гру з наукової точки зору став Фрідріх Шиллер у XVIII ст. На його думку, за допомогою гри можна пізнати щось прекрасне, оскільки гра відбувається за бажанням, а не залежно від примусу чи потреби.

Людвіг Вітгенштайн став одним із перших філософів, які намагалися дати визначення слову «гра». У «Філософських дослідженнях» [67] він зазначив, що жоден з елементів гри не може визначити, що таке гра. Він вирішив, що люди називають іграми велику кількість видів діяльності. Багато філософів вважають, що Вітгенштайн помилявся.

Вченими різних галузей і до тепер досліджується поняття «гра». У філософії гру розглядали як феномен культури (Й. Хейзінг); як спосіб комунікації (Е. Берн); як спосіб естетизації, і тим самим «олюднення»

людини (Ф. Шеллінг); як математичний алгоритм, логічний механізм (Л. Керролл) тощо [21].

Наведемо декілька прикладів визначень поняття «гра»: Гра – «це вид діяльності, який полягає у відтворенні дітьми дій дорослих і відносин між ними, спрямований на пізнання навколишньої діяльності» [44]; «це зусилля, яке потрібне, щоб навчитися керувати оточуючим світом, собою; здатність керувати та контролювати ситуацію, яку ми одержуємо в результаті планування та експерименту» [26]; «... вид непродуктивної діяльності, мотив якої полягає не в її результатах, а в самому процесі. Має важливе значення у вихованні, навчанні, розвитку дітей як засіб психологічної підготовки до майбутніх життєвих ситуацій ... » [8]; « форма діяльності в умовних ситуаціях, спрямованої на відтворення і засвоєння суспільного досвіду, фіксованого в соціально закріплених способах здійснення предметних дій, у предметах науки і культури» [49]; «...підпорядковане сукупності правил, прийомів або основане на певних умовах заняття, що є розвагою та спортом одночасно» [10].

У працях А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик, К. Крутій та інших учених зазначається, що гра – це явище загальнолюдське, основою якого виступає природа та суспільне життя, що знаходить своє відображення в розгорнутій формі ігрової діяльності [16].

Французький соціолог Роже Кайноа у книзі «Les jeux et les hommes» («Ігри та люди») визначає гру як діяльність, яка має такі властивості [66]:

- радість: діяльність приваблює своїм легким характером;
- відмежованість: час і місце гри чітко визначені;
- невизначеність: результат діяльності неможливо передбачити;
- непродуктивність: участь у грі не має жодних корисних наслідків;
- правила: така діяльність має правила, відмінні від буденного життя;
- вигаданість: супроводжується усвідомленням іншої реальності.

Гра певним чином впливає на розвиток особистості дитини дошкільного віку. Розкриваючи цей вплив, такі вчені як Н. Луцан,

Ю. Руденко, С. Ладивір, зазначають, що саме завдяки грі діти знайомляться з діями та поведінкою дорослих, які стають зразками для поведінки дітей.

Російський вчений, педагог С. Шмаков, досліджуючи гру, виділяє чотири головні риси які властиві для більшості ігор [54].

1. Вільна розвиваюча діяльність, що вживається лише за бажанням дитини, заради задоволення від самого процесу діяльності, а не лише від результату.

2. Творчий, значною мірою імпровізаційний, дуже активний характер цієї діяльності («поле творчості»).

3. Емоційна піднесеність діяльності, суперництво, змагальність, конкуренція, атракція (чуттєва природа гри, «емоційна напруга»).

4. Наявність прямих або непрямих правил, що відображають зміст гри, логічну та тимчасову послідовність її розвитку.

А. Макаренко писав: «Гра має важливе значення в житті дитини... Якою буде дитина в грі, такою вона буде і в праці, коли виросте. Тому виховання майбутнього діяча відбувається перш за все в грі...» [36].

Гра, як складна та захоплююча діяльність, вимагає великої концентрації уваги, тренує пам'ять, розвиває мислення та мовлення, сприяє процесу соціалізації особистості. Гра захоплює навіть пасивних дітей та дітей з низьким рівнем підготовки, завдяки чому їхні навчальні досягнення значно покращуються [62].

Ігрова діяльність виконує певні функції у людському суспільстві [57]:

- розважальну (це основна функція гри - розважити, доставити забезпечення, надихнути, розбудити інтерес);
- комунікативну: освоєння діалектики спілкування;
- самореалізації в грі як полігоні людської практики;
- ігротерапевтичну: подолання різних труднощів, що виникають в інших видах життєдіяльності;
- діагностичну: виявлення відхилень від нормативної поведінки, самопізнання в процесі гри;

– функцію корекції: внесення позитивних змін в структуру особистісних показників;

– міжнаціональної комунікації: засвоєння єдиних для всіх людей соціально-культурних цінностей;

– соціалізації: включення в систему суспільних відносин, засвоєння норм людського гуртожитку.

Виходячи з вище зазначених функцій ігрової діяльності можна говорити про те, що гру використовують не лише з розважальною метою. Феномен гри в тому, що будучи розвагою, відпочинком, вона здатна перерости у навчання, у творчу діяльність, у модель людських відносин.

С. Шмаков у своїй докторській дисертації «Игра учащихся как педагогический феномен культуры», розглядає гру як соціокультурний та педагогічний феномен з таких підстав: вона багатовимірна, так як виступає в педагогічному процесі як вид творчої діяльності, принцип, метод, спосіб, стиль виховного процесу; вона викликає, в основному, позитивні почуття, енергію, комфортний стан, оптимістичне світовідчуття [63].

Гру використовують з метою навчання та виховання, вона є одним із засобів розвитку дитини. Ігри супроводжують людей протягом всього їхнього дитинства, а деколи і життя. У процесі ігрової діяльності у дітей виникає потреба активно діяти з речами і предметами, які їх оточують. Граючи дитина може «доторкнутися» до світу дорослих, відчувати себе на їх місці. Таким чином дитина опановує соціальні функції, різні види взаємин, пізнає щось нове, а також опановує рідну мову як засіб спілкування.

Діти старшого дошкільного віку, під час перебування в закладі дошкільної освіти, більшу частину часу грають. Зазвичай у процесі гри відбувається спілкування дошкільників. Діти старшого дошкільного віку тягнуться до своїх однолітків, їм потрібна увага оточуючих, вони хочуть щоб з ними всі дружили. Через потребу у спілкуванні з однолітками діти вступають у колективні ігри, виконують правила цих ігор. Гра є одним з головних методів розвитку комунікабельності дошкільників, зокрема дітей

старшого дошкільного віку. Основні навички спілкування, якості, які необхідні для того, щоб встановити контакт з однолітками діти дошкільного віку набувають у процесі ігрової діяльності.

Вчені подають різні класифікації ігор дітей дошкільного віку. Одна з перших класифікацій гри належить К. Гросу, який поділяв ігри на дві групи (експериментальні та спеціальні), Р. Жуковська виділила вісім груп найбільш характерних дитячих ігор, С. Новосолова пропонує вирізняти ігри за ознакою ініціативи дітей, виділяє три класи таких ігор, Г. Урунтаєва [56] пропонує розрізняти два види ігор (творчі, ігри з правилами) та поділяти їх на підвиди.

Сучасні дослідники в галузі педагогіки найчастіше послуговується такою класифікацією ігор:

1. Творчі ігри:

- режисерські;
- сюжетно-рольові (сімейні, побутові, суспільні);
- будівельно-конструкційні;
- ігри на теми літературних творів (драматизації, інсценування).

2. Ігри за правилами:

- рухливі (великої, середньої, малої рухливості; сюжетні, ігри з предметами; з переважанням основного руху; ігри-естафети);
- дидактичні ігри (словесні, з іграшками, настільно-друковані).

3. Народні ігри (забави, рухливі, дидактичні, обрядові).

Кожна класифікація є умовною і не вміщує в себе повне різноманіття існуючих ігор. Перехід дітей від одного виду гри до іншого залежить як від віку, так і від індивідуальних уподобань. Уникаючи надмірної регламентації, педагог має сприяти розвитку різних видів ігрової діяльності дошкільнят.

Варто пом'ятати, що розвивати комунікабельність у дітей допомагає метод ненасильницького спілкування, а тобто спілкування без агресії. Таке спілкування ми можемо спостерігати у процесі ігрової діяльності дошкільників.

Розглянемо деякі види ігор та їх значення для розвитку комунікабельності дітей старшого дошкільного віку.

1. Сюжетно-рольові ігри.

Для дітей старшого дошкільного віку сюжетно-рольова гра є головною формою дитячої самодіяльності. В. Захарченко вивчала вплив сюжетно-рольової гри на формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку. Вона звертала увагу на те, що сюжетно-рольові ігри містять у собі певні можливості мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку [26]. Оскільки комунікабельність розвивається разом з мовленням дитини то можна говорити про те, що сюжетно-рольові ігри мають певне значення і для розвитку у дітей комунікабельності.

На початку сюжетно-рольової гри діти, зазвичай, самостійно обирають ролі які їм більше подобаються. Під час таких ігор організовується міжособистісне спілкування, воно забезпечується встановленням ігрових стосунків між педагогом і дітьми на основі рольового та організаційного типів спілкування. Діти починають один з одним діалог, дають доручення та вказівки, не забувають про використання ввічливих слів.

Граючи, наприклад, у гру «Дитячий садок» діти знають як повинен спілкуватися вихователь, няня, директор та інші працівники закладу. Тож, дитина, яка виконує роль вихователя починає діалог першою, використовує слова привітання та інші ввічливі слова (хочеться їй цього чи ні). Така дитина поводить себе так як її вихователі. Діти які дуже комунікабельні залучають до гри менш комунікабельних дітей, викликають їх на контакт.

Під час сюжетно-рольових ігор діти вирішують певні конфліктні ситуації не забуваючи про ролі які вони виконують у цій грі. Будь-яка ситуація може повторюватися декілька разів, при цьому відбувається зміна ролей, таким чином, учасники повинні проявляти нові уміння у спілкуванні. Обговорення вербальної і невербальної поведінки учасників дає можливість звернути увагу на певних досягненнях або навпаки упущеннях, а також дасть

можливість учасникам гри самостійно обрати шляхи корекції комунікативної діяльності.

2. Дидактичні ігри.

У основу дидактичних ігор покладено правила, які мають обов'язково дотримуватися усіма учасниками гри. Правила у таких іграх виступають головною умовою розв'язання дидактичного завдання. Зазвичай грати у ігри з правилами діти починають під керівництвом дорослого, потім вони можуть самостійно грати у ту саму гру. Починаючи зі старшого дошкільного віку діти можуть самостійно створювати нові ігри з правилами, до вже існуючих ігор діти можуть самостійно придумати нові правила. Дотримання правил у грі забезпечує колективна організація діяльності. Учасники гри (гравці) погоджують свої дії та контролюють здійснення правил однолітками.

Конкретні дії у грі зумовлюють мовленнєву активність дитини. Мовленнєво-ігровою діяльністю дітей дошкільного віку цікавилася А. Богуш [7]. Аллою Богуш було дібрано велику кількість мовленнєвих ігор, вправ та ситуацій. П

ід час будь-якої гри діти стають більш розслабленими, сміливішими, через це, вони вже можуть допомагати іншим гравцям, нагадувати їм правила гри, за необхідності виправляти. Позитивна ігрова атмосфера допомагає некоммунікбельним дітям йти першими на контакт з однолітками чи дорослими.

Здійснюючи непряме керівництво грою вихователь здатний налагоджувати взаємовідносини дітей, організовуючи міжособистісні стосунки.

3. Ігри драматизації.

У іграх драматизації діти самі зображують різноманітних героїв літературних творів, частіше за все це герої казок, пісень та віршів. У процесі такої гри дитина сама керує діями героїв, будує їх відносини. Дошкільник втілюється в образ свого героя, намагається говорити його голосом, використовує притаманні саме цьому герою інтонації.

Ігри драматизації стимулюють дітей вступати в контакт з іншими учасниками гри, передавати образ свого героя, виражати свою емоційність.

4. Ігри-фантазування.

Для ігор-фантазування важливими є уява та слово. Діти за вказівками вихователя або самостійно можуть уявити казкових героїв, птахів, звірів тощо, а також наділити їх фантастичними силами, можуть створити таких героїв яких не існує. Для своїх уявних героїв діти створюють казкові сюжети. Приємні, яскраві картинки, в уяві дітей, допомагають розслабитись, подолати страхи, боязливість. Ігри-фантазування відбуваються лише за допомогою уявних образів, без підтримки її матеріальними опорами.

Ігри-фантазування сприяють розвитку мовленнєвих здібностей дитини, розвивають навички комунікабельності. Дитину стимулюють до розповіді своєї історії, опису свого уявного персонажа. З захопленням дошкільник ділиться своїми фантазіями і намагається втілювати їх у реальність.

Гра підвищує активність дитини, а також вдовольняє соціальні потреби та особисті інтереси. М. Айзенбарт зазначає, що використання ігор дає змогу реалізувати низку важливих завдань з розвитку комунікабельності дошкільників [1]:

- виховання позитивного ставлення до однолітків;
- розвиток у дітей уміння враховувати інтереси та думки один одного, а також проявляти у вчинках толерантність і чуйність;
- вироблення вміння узгоджувати свої дії з діями товаришів;
- прищеплення потреби налагоджувати позитивні взаємини з дорослими та ровесниками, прагнення розвивати ці відносини;
- відтворення дитиною в ігровій діяльності засвоєних уявлень соціального характеру і системи соціальних відносин з особами, які її оточують.

Вирішення описаних завдань можливе за умови використання комплексної ігрової діяльності.

У процесі гри дитина у будь-якому випадку вступає у контакт з іншими учасниками цієї гри. Гра сприяє розвитку комунікабельності дітей, так як у ній створюються умови для розгортання особистісного та ділового спілкування, підтримки контактів з учасниками гри, обміну інформацією.

Для розвитку комунікабельності у дітей дошкільного віку варто використовувати ігрові методики які впливали б на:

- розвиток вміння встановлювати контакт зі співрозмовником («Як можна назвати нас по-різному?», «Сонячні зайчики», «Піраміда любові»);
- удосконалення спілкування без слів («Відгадай», «Хода», «Іноземець»);
- вдосконалення вміння чітко і ясно вимовляти слова («Як говорить казковий герой?», «Вогник мрій»).

Представлені ігри є одним із засобів активізації соціальної та комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку.

Розвивати комунікабельність дитини, а також підкріплювати її взаємодію з однолітками можна за допомогою класичних ігор «Імена», «Йди за лідером».

Гру «Імена» використовують для того, щоб навчити дітей привертати увагу до себе, перед тим як вони почнуть висловлювати свою думку. Усі діти стають або сідають у коло, а одна з них бере м'ячик. Дитина у якої в руках м'ячик повинна назвати ім'я будь-якого гравця і кинути (підкотити) йому м'ячик. Цей гравець ловить м'ячик, а потім називає ім'я іншої дитини і передає їй м'яч. Гра продовжується доти доки не назвуть імена всіх гравців.

У грі «Йди за лідером» діти навчаються дотримуватися черги, поважати один одного та проявляти терпіння. Вихователь призначає лідером себе або будь-яку дитину. Усім іншим дають вказівки: «Наш лідер (ім'я дитини) буде виконувати дії які я буду говорити йому на вушко, а ви по черзі будете повторювати рухи за лідером». Після того, як усі діти відтворять рухи дитини-лідера обирають дитину яка найкраще копіювала рухи, вона і стає новим лідером.

За допомогою колективних ігор, тихі та спокійні діти, які зазвичай спостерігають за всіма, знаходять способи приєднатися до групи до взаємодіяти з нею. Ігрова діяльність дає можливість невпевненим в собі, боязким дітям говорити, ставити запитання, підказувати, завдяки чому і переборюється бар'єр невпевненості. У процесі колективної гри, завдяки спільному вирішенню ігрових завдань діти вчаться спілкуватися один з одним та враховувати думки однолітків. Емоції переживання які охоплюють учасників гри сприяють зміцненню міжособистісних відносин.

Гра допомагає дітям налагодити стосунки з однолітками, вихователями, батьками. У процесі гри, в закладі дошкільної освіти, руйнується традиційний бар'єр спілкування дітей з вихователем, створюються умови рівності в мовному партнерстві.

З дітьми старшого дошкільного віку грають у гру «Крокодил». У процесі такої гри, діти розвивають уміння невербального спілкування. Ведучий гри за допомогою рухів тіла, міміки та жестів повинен пояснити певне слово чи дію, а завданням інших гравців уважно слідкувати за рухами ведучого і спробувати відгадати слово. Для досягнення гарних результатів у цій грі діти повинні контактувати між собою, забути про сором'язливість чи страх.

Практично всі ігри потребують мовленнєвої взаємодії між гравцями. В іграх діти опановують такі елементи спілкування:

- уміння почати бесіду;
- уміння підтримати бесіду;
- уміння за потреби перервати співрозмовника;
- уміння слухати співрозмовника;
- уміння погодитися з думкою співрозмовника;
- уміння спростувати думку співрозмовника;
- уміння доводити свою думку.

У деяких іграх діти вчаться вітатися, прощатися, дякувати та використовувати різноманітні ввічливі слова. Існують ігри у яких більше ніж половина часу відводиться для мовленнєвої практики.

Діти повинні не лише уміти слухати співрозмовника, але й уміти його чути. Слухач повинен зрозуміти репліку, а також дію партнера, вміти співвіднести їх з ситуацією, правильно відреагувати на них.

Отже, можна зробити висновок, що гру використовують не лише задля розваги. На сьогодні одним з головних завдань гри є розвиток дитини. Ігри використовують задля математичного, мовленнєвого, розумового, естетичного та іншого розвитку дитини.

Під час ігрової діяльності дитина може змодельовати різні ситуації життя, може намагатися знайти вихід з конфліктної ситуації, не будучи при цьому агресивною.

Різнманітні види ігор впливають на розвиток дитячої комунікабельності, допомагають знаходити спільну мову з оточуючими, викликають бажання до спілкування, виховують повагу та інші моральні якості, допомагають соціалізуватися.

Висновки до 1 розділу

Здійснивши аналіз психолого-педагогічної літератури ми виявили, що у виданнях багатьох науковці (А. Маркова, С. Максименко, І. Зимня, Н. Кузьміна, М. Забродський та інші.) 90-х років ХХ століття комунікабельність у системі педагогічної освіти стає предметом спеціального всебічного розгляду. З 90-х років ХХ століття у наукових працях починають з'являтися моделі формування комунікабельності.

У науковій психолого-педагогічній літературі подаються різноманітні визначення поняття «комунікабельність». Здійснивши аналіз наукової літератури ми віддаємо перевагу визначенню, яке надається у психологічному словнику, а саме, комунікабельність – це потреба і здатність особистості до спілкування з іншими людьми, товариськість.

Досить часто, як обізнані в психології та педагогіці люди так і не обізнані в цих галузях люди плутають поняття комунікабельність з поняттям комунікативність, з метою розрізнення цих понять ми відшукали порівняльну таблицю термінів «комунікабельність» та «комунікативність».

Аналіз психолого-педагогічної та наукової літератури дозволив нам виділити певні перевагами комунікабельності та комунікабельної людини.

Важливим для розвитку та формування особистості дитини дошкільного віку є гра. Для дітей дошкільного віку гра є провідним видом діяльності. Л. Виготський, Н. Дороніна, а також інші вчені зазначали, що розвиток психічних процесів ефективніше відбувається в провідному виді діяльності. Таким чином у дітей старшого дошкільного віку комунікабельність ефективніше розвивається саме у процесі гри, ніж у будь-якій іншій діяльності.

Проаналізувавши класифікацію ігор серед різних видів ігрової діяльності, для розвитку комунікабельності у дітей старшого дошкільного віку, ми вважаємо найбільш ефективними дидактичну гру та сюжетно-рольову гру. Такі види ігор реалізують в собі розвивальну функцію,

допомагають розвиткові всіх психічних процесів. У таких видах ігрової діяльності поєднується специфіка гри і навчання, що дозволяє дорослому надавати систематичний вплив в непрямій формі, найбільш відповідним віковим особливостям дітей дошкільного віку. Дидактична гра формує ігрову мотивацію, допомагає в невимушеній формі виконувати запропоновані дитині ігрові та навчальні завдання. Сюжетно-рольова гра допомагає дітям вступати у контакт одне з одним, завдяки таким іграм у дітей виникає бажання спілкуватися один з одним і за межами гри.

Будь який вид ігрової діяльності допомагає сром'язливим дітям включатися у спілкування, ставити запитання, підказувати. Вирішуючи певне завдання в грі діти вчаться спілкуватися один з одним та враховувати думки однолітків. Гра допомагає покращити стосунки з оточуючим. У процесі гри, створюються умови рівності в мовному партнерстві.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАбельНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ ГРИ

2.1 Виявлення рівня розвитку комунікабельності у дітей старшого дошкільного віку

Для дослідження впливу ігрової діяльності на розвиток комунікабельності у дітей старшого дошкільного віку нами був організований і проведений психолого-педагогічний експеримент на базі ДНЗ: ЦРД «Світлячок», який охоплював 2 старші групи дітей 6-го року життя «Калинка» та «Джерельце», (25 дітей в експериментальній і 25 дітей – контрольній групах, надалі ЕГ та КГ), вихователі ЗДО. Усього дослідженням було охоплено 50 дітей. Плануючи дослідження, було враховано індивідуальні та вікові особливості дітей старшого дошкільного віку, режим дня та розпорядок роботи закладу дошкільної освіти.

Дослідження проводилося у три послідовні та взаємопов'язані етапи: констатувального, формувального, контрольного. Метою констатувального етапу експериментального дослідження було з'ясування початкового рівня сформованості комунікабельності в дітей старшого дошкільного віку.

На формувальному етапі була проведена робота з підвищення рівня розвитку комунікабельності засобом гри. На контрольному етапі було подано порівняльну характеристику рівнів розвитку комунікабельності в дітей старшого дошкільного віку констатувального та контрольного етапів дослідження, статистична обробка отриманих даних.

На констатувальному етапі дослідження нами було проведено анкетування вихователів, проаналізовано чинні програми навчання та виховання, плани навчально-виховної роботи вихователів закладів дошкільної освіти.

Аналіз стану означеної проблеми в практиці роботи ЗДО вважаємо за доцільне розпочати з аналізу Базового компоненту дошкільної освіти та чинних програм навчання та виховання дітей дошкільного віку («Дитина», «Дитина в дошкільні роки», «Впевнений старт», «Українське дошкільля», «Я у Світі») щодо розвитку комунікабельності старших дошкільників.

Згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти в дитини розвинута комунікабельність, якщо вона «вільно, невимушено вступає в розмову з дітьми, дорослими (як знайомими, так і незнайомими); підтримує запропонований діалог відповідно до теми, не втручається в розмову інших; готова до виконання словесних доручень, звітує про їх виконання; вміє запитати, відповісти на запитання, заперечити, подякувати, вибачитися, започаткувати діалог, передавати словами і мімікою свою готовність спілкуватись, обмінюватись інформацією, брати почуте до уваги, домовлятися; ввічливо ставиться до партнерів по спілкуванню; виявляє свою зацікавленість у розмові, щирість висловлювання, враховує емоційний стан співрозмовників; розуміє, що словом можна не лише підняти настрій, але й образити; вживає лагідні, пестливі слова. Дитина обізнана із різними соціальними ролями людей, з елементарними соціальними та морально-етичними нормами міжособистісних взаємин; вміє дотримуватись їх у процесі спілкування; здатна взаємодіяти з оточуючими її людьми: узгоджує свої дії, поведінку з іншими; усвідомлює своє місце в соціальному середовищі; позитивно сприймає себе. Вміє співпереживати, співчувати, оказувати допомогу іншим і приймати допомогу; обирає відповідні способи спілкування в різних життєвих ситуаціях [2].

У програмі «Дитина» основна увага приділяється вмінню дітей відповідати на різні види запитань, звертатися із запитаннями; в розмові із співрозмовником чітко, точно, зрозуміло для інших виражати свої думки, прохання, наміри, бажання у ввічливій формі; користуватися різноманітними способами спілкування залежно від життєвої ситуації [18].

У програмі «Українське дошкілля» основна увага спрямована на оволодіння дитиною різними формами мовленнєвого етикету, на дотримання культури мовленнєвого спілкування, уміння ввічливо звертатися до незнайомих і малознайомих людей, контролювати своє мовлення щодо вживання слів-паразитів, діалектів, вульгарних слів [5].

Так, серед завдань з розвитку діалогічного мовлення передбачено учити дітей виявляти активну ініціативу в спілкуванні з дорослими, звертатися з запитаннями різного типу; підтримувати розмову, запропоновану дорослими; будувати різні форми діалогу між двома-чотирма дітьми на пропозицію вихователя як на заняттях, так і в повсякденному житті тощо.

Програмою «Я у Світі» для дітей старшого дошкільного віку визначено такі завдання з розвитку комунікабельності: навчити дітей висловлюватися чітко й зрозуміло; вдаватися до делікатної корекції мовлення людей, що навколо та самокорекції; вправляти в комунікативній спрямованості на партнера по спілкуванню тощо [48].

У програмі «Впевнений старт» виділено розділ «Мовленнєвий розвиток», який ґрунтується на комплексному вирішенні завдань з розвитку зв'язного мовлення і комунікативних умінь, а саме: залучення дітей до участі в спілкуванні з дотриманням елементарних норм ведення розмови, удосконалення вмінь дітей слухати та розуміти партнера по спілкуванню, заохочення дітей до ведення діалогу в різних ситуаціях, виявлення ініціативи під час спілкування зі знайомими і незнайомими дорослими та дітьми, з використанням ввічливих слів, контролювання логіки власного викладу та викладу інших дітей, розвивати емоційну чуттєвість до вчинків інших тощо [43].

Отже, в чинних програмах чітко визначено завдання з розвитку комунікабельності старших дошкільників; кожна з них має свої акценти щодо розвитку комунікабельності дітей. Водночас в програмах не достатньо

уваги приділено використанню ігор з метою розвитку комунікабельності старших дошкільників.

Аналіз навчально-виховної документації ЗДО (перспективних та календарних планів навчально-виховної роботи) переконує, що розвитку комунікабельності дітей старшого дошкільного віку приділяється належна увага. Роботу над розвитком комунікабельності вихователі планують на заняттях з розвитку мовлення, ознайомлення з навколишнім, проведення тижня толерантності тощо.

Частіше за інші методи вихователі застосовують сюжетні картинки, проблемні ситуації, інтерактивні вправи, іноді ігрову діяльність. Ігрова діяльність як засіб розвитку комунікабельності дітей більше чотирьох разів запланована в 20% планів, 2-3 рази – міститься в 35% планах, один раз – в 40% планів, відсутність даного засобу протягом місяця зафіксовано в 5% планів. Частіше за інші вихователі використовують інтерактивні вправи «Акваріум», «Скло», «Дзеркало», «Дракончик ловить свій хвіст», «Піраміда любові», «Про що говорить лялька» тощо.

Аналізуючи календарні плани, ми прагнули з'ясувати наскільки вирішуються завдання з розвитку комунікабельності на заняттях і в повсякденному житті. Аналіз показав, що серед завдань з формування комунікабельності передбачені завдання «вчити дітей відповідати на різні види запитань, звертатися із запитаннями; в розмові із співрозмовником чітко, точно, зрозуміло для інших виражати свої думки, прохання, наміри, бажання у ввічливій формі», які були заплановані майже на всіх заняттях з розвитку мовлення, частково з художньої літератури. Завдання «розвивати ініціативу дітей у спілкуванні» було зафіксовано частково на заняттях з розвитку мовлення і з художньої літератури (наприклад, заняття з теми «Ввічливі гості»: «ініціювати дітей до діалогу», «викликати в дітей ініціативу спілкуватись»). Виховання мовленнєвого етикету планувалося на заняттях із розвитку мовлення (їх порівняно більше, ніж на інших заняттях), художньої літератури, зображувального мистецтва.

Також для розвитку комунікабельності дітей заплановані такі види роботи: коментування поведінки літературних героїв у тій чи іншій ситуації; словесні дидактичні ігри («Веселі переглядки», «Чи ввічливий ти?», «Як вчинити?», «Навпаки»); бесіди на теми: «Співчуття душу зігріває», «У країні ввічливості» тощо. Отже, аналіз планів засвідчив, що в них недостатньо передбачено ігрової діяльності, яка б сприяла розвитку комунікабельності дошкільнят, адже в ній у дітей виникає бажання до спілкування, виховуються дружні відносини до однолітків, культура поведінки тощо.

Наступним етапом дослідження було анкетування вихователів ЗДО: ЦРД «Світлячок» м. Глухова з метою з'ясування, яким чином організована робота з розвитку комунікабельності дітей старшого дошкільного віку і чи використовують вони для цього ігрову діяльність. Запропонована анкета подана у додатку А.

Аналіз відповідей вихователів на питання, що стосувалося розуміння ними поняття «комунікабельність» свідчить, що правильно його потрактували 75 % вихователів, зокрема, під поняттям вони розуміють здатність до налагоджування контактів, до конструктивного спілкування з іншими дорослими та дітьми; 25 % вихователів дали не повне його тлумачення, зокрема зазначили, що комунікабельність – це вміння грамотно спілкуватися з оточуючими людьми.

Наступним запитанням ми намагалися дізнатися, які методи і прийоми, на думку вихователів, найкраще сприяють розвитку комунікабельності. Були отримані такі відповіді: бесіди з дітьми про культуру поведінки під час спілкування – 75%, інтерактивні методи – 75%, ігри – 25%. Відповіді вихователів свідчать, що більшість вони послуговуються різними методами роботи з розвитку комунікабельності старших дошкільників.

На запитання «Які засоби Ви використовуєте для розвитку комунікабельності дітей?» отримали такі відповіді: 50 % вихователів надають проблемним ситуаціям, 70 % – сюжетним картинкам, 20% – іграм. Дані

відповідей свідчать про те, що для розвитку комунікабельності вихователі недостатньо використовують ігри.

На запитання «Як Ви вважаєте чи доцільно використовувати ігри з метою розвитку комунікабельності?» 100% вихователів дало позитивну відповідь. Отже, вихователі готові використовувати ігри з метою розвитку зв'язного мовлення.

Із відповідей на наступне запитання «Які саме ігри Ви використовуєте в процесі розвитку комунікабельності?» ми дізналися, що 35% вихователів для розвитку комунікабельності дошкільнят використовують ігри на розвиток вміння дітей встановлювати контакт з співбесідником: «Як можливо нас назвати по-різному?», «Різнокольоровий букет»; 40% вихователів використовують ігри на виховання дружних відносин: «Сонячний зайчик», «Свічка»; 25% вихователів намагаються використовувати ігри на всю тематику.

Із відповіді на запитання «Як часто Ви використовуєте ігрову діяльність для розвитку комунікабельності?» ми дізналися, що 25% вихователів використовують 3 рази на тиждень, тобто кА кожному занятті, 60% – 2 рази на тиждень, 15% вихователів – 1 раз на тиждень. Отже, більшість вихователів використовують ігри з метою розвитку комунікабельності два рази на тиждень.

Ігри на розвиток комунікабельності 60% вихователів використовують переважно в мовленнєвої діяльності, 30% – ігровій, 10% – художньо-мовленнєвій. Отже, ігри на розвиток комунікабельності вихователі в основному використовують в мовленнєвій діяльності дошкільників.

На запитання «Які труднощі у Вас виникають під час проведення занять з розвитку комунікабельності засобом гри?» 75% вихователів відзначили, що відсутня достатня кількість ігор на розвиток комунікабельності, 25% недостатньо методичних рекомендацій щодо проведення гри на дану тематику. Отже, для використання гри з метою розвитку комунікабельності виникають певні труднощі у вихователів.

Тож, анкетування вихователів засвідчила значну їх увагу до проблеми розвитку комунікабельності дошкільників. З цією метою педагоги проводять бесіди про культуру поведінки під час спілкування, складають з дітьми діалоги; проводять з ними ігри, які сприяють розвитку дружніх відносин, вмінню встановлювати контакт з співбесідником тощо. Але ігри для розвитку комунікабельності в старших дошкільників вихователі використовують епізодично, причиною є недостатня кількість ігор на розвиток комунікабельності та недостатня методичних рекомендацій що їх проведення..

Наступним кроком констатувального етапу дослідження було виявлення рівнів розвитку комунікабельності в дітей старшого дошкільного віку груп «Калинка», та «Джерельце» ЗДО «Світлячок». Одна група взята як експериментальна (ЕГ), друга – як контрольна (КГ) (див. додаток Б).

Для реалізації констатувального етапу дослідження необхідно було визначити критерії оцінювання рівнів комунікативного розвитку дітей експериментальної та контрольної груп та їх показники; перевірити вміння дітей спілкуватися з дорослими та однолітками; виявити здатність дітей ЕГ та КГ до ефективної взаємодії в групі з однолітками.

За критерії нами були взяті емоційно-ціннісний, комунікативний, поведінково-діяльнісний. Для кожного критерію були визначені показники, які відображали ступінь комунікативного розвитку та підібрані методики для їх визначення. Критерії та їх показники подані у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Критерії	Показники
Емоційно-ціннісний	– розуміння емоційного стану оточуючих людей; – емоційна спрямованість на однолітків у групі; – знання норм культурної поведінки
Комунікативний	– розуміння специфіки комунікативної ситуації; – вміння вести діалог з дорослими та

	однолітками; – отримання необхідної інформації у спілкуванні від співрозмовника; – спокійне відстоювання своєї думки з урахуванням соціальної ролі та комунікативної культури партнера.
Поведінково-діяльнісний	– вміння спілкуватися в групі, виявляти ініціативу, брати на себе відповідальність; – виявити вміння дитини зрозуміло висловитися; – вміння надавати та отримувати допомогу.

На основі вищезазначених критеріїв і показників було визначено три рівні комунікативного розвитку дітей старшого дошкільного віку: високий, середній, низький. Подамо їх характеристику.

Високий рівень: дитина розуміє емоційний стан оточуючих людей, має позитивну емоційну спрямованість на однолітків в групі, вживає ввічливі слова під час спілкування; вміє вести діалог з дорослими та однолітками; у процесі спілкування може отримати необхідну інформацію; спокійне відстоює свою думку з урахуванням соціальної ролі та комунікативної культури партнера; активно взаємодіє в групі, бере на себе відповідальність; дитина уміє зрозуміло висловити власне судження; надає та отримує допомогу; спокійно реагує у конфліктних ситуаціях.

Середній рівень: дитина недостатньо розуміє емоційний стан оточуючих людей, не завжди проявляє позитивну емоційну спрямованість на однолітків в групі, не завжди вживає ввічливі слова під час спілкування; простежується домінування спілкування з дорослими і невпевненість – з однолітками; у процесі спілкування не завжди може отримати необхідну інформацію; не може відстоювати свою думку з урахуванням соціальної ролі та комунікативної культури партнера; невпевнено взаємодіє в групі без прояву ініціативи, усувається від відповідальності; не завжди зрозуміло висловлює власне судження; епізодично надає та отримує допомогу; простежується як позитивна так і негативна реакція у конфліктних ситуаціях.

Низький рівень: дитина не розуміє емоційного стану оточуючих людей, не проявляє позитивну емоційну спрямованість на однолітків в групі, не вживає ввічливі слова під час спілкування; простежується домінування спілкування з дорослими і невпевненість – з однолітками; у процесі спілкування не завжди може отримати необхідну інформацію; не може відстоювати свою думку з урахуванням соціальної ролі та комунікативної культури партнера; невпевнено взаємодіє в групі без прояву ініціативи, усувається від відповідальності; не може зрозуміло висловити власне судження, усувається від відповідальності; епізодично надає та отримує допомогу; простежується як позитивна так і негативна реакція у конфліктних ситуаціях.

До кожного критерію та показника було дібрано низку експериментальних методик, що пропонувалися дітям в індивідуальній бесіді і на групових заняттях (табл. 2.2).

Таблиця 2.2.

Критерії	Методики	Мета
Емоційно-ціннісний	Вправа «Дзеркало настрою» Спостереження у грі, спілкуванні Бесіда «У гостях»	Виявити вміння дошкільників розуміти різні емоційні стани Виявити емоційну спрямованість на однолітків Виявити знання культурних норм поведінки
Комунікативний	Вправи «Доручення» д/гра «Загублена іграшка» «Розмова за улюбленою іграшкою»	Виявити вміння вести діалог з дорослими Виявити вміння отримати необхідну інформації у спілкуванні від співрозмовника. Виявити вміння спокійно відстоювати свою думку з урахуванням соціальної ролі та комунікативної культури

		партнера.
Поведінково-діяльнісний	Організація ігрової діяльності	Виявити уміння дитини спілкуватися в групі, виявляти ініціативу, брати на себе відповідальність;
	Гра «Дитячий садочок»	Виявити уміння дитини зрозуміло висловитися;
	Вправа «Допоможи»	Виявити уміння надавати та отримувати допомогу;

Діагностичний матеріал для проведення дослідження подано в додатках В, Д, Е.

Емоційно-ціннісний критерій

Перша серія завдань констатувального етапу експерименту була присвячена виявленню умінь дошкільників розуміти різні емоційні стани, емоційної спрямованості на однолітків, використанню ввічливих слів у процесі спілкування (табл. 2.3 та 2.4, додаток Д).

З метою виявлення розуміння у дітей емоційного стану оточуючих людей дошкільникам була запропонована вправа «Дзеркало». Ми показували їм обличчя дітей у різному емоційному стані, досліджувани повинні були назвати його. Дослідження показало, що 5 дітей ЕГ (20%) та 4 дитини (16%) КГ добре розбираються в емоційному стані оточуючих людей. Діти самостійно, без допомоги вихователя виконали це завдання. Переважно це завдання діти ЕГ та КГ виконали на середньому рівні (56% – ЕГ та 68% – КГ). Але були діти, які плуталися у визначенні емоційного стану зображеної на картинці дитини, зверталися за допомогою до вихователя, інших дітей (Захар П., Єгор Є., Артем Б., Домініка М., Богдан Г. (ЕГ). Тихон Д., Серафіма І., Данило Л., Софія Т. (КГ)). Ці діти перебувають на низькому рівні. Спостереження за ними під час ігрової діяльності показало, що діти б'ються, забирають іграшки у інших, не виявляють позитивної емоційної спрямованості на однолітків. Не на належному рівні знаходиться і їх поведінка у гостях, що підтверджено третьою методикою. Правила

культурної поведінки в гостях не усвідомило 6 дітей ЕГ (24%) та 4 (16%) дітей КГ.

Розвиток комунікабельності дітей старшого дошкільного віку за емоційно-ціннісним критерієм знаходиться на середньому рівні: 56% ЕГ та 68% КГ.

Комунікативний критерій

Наступна серія завдань була спрямована на виявлення в дітей комунікативних умінь. З цією метою були використані такі методики: вправа «Доручення», дидактична гра «Загублена іграшка» та розмова за улюбленою іграшкою.

За допомогою вправи «Доручення» ми виявили вмінні дітей вступати в спілкування з дорослими, розпочинати та завершувати його. Виконання дітьми завдання «Доручення» переконливо засвідчило що Марії Б., Міланії Б., Владиславу С., (ЕГ) та Домініки В., Мілані К., Вероніки М. (КГ), важко було вступати в розмову та вести її. Водночас вони досить точно виконували доручення вихователя. Тільки третя частина від загальної кількості дітей супроводжували виконання доручення мовленням. Більшість старших дошкільників намагалися точно, але мовчки виконати завдання. Тобто, значна кількість дітей ЕГ та КГ випробує труднощі в спілкуванні з дорослими, затрудняється почати спілкування та закінчити його. Декілька краще діти справились з другим завданням: «Загублена іграшка». Серафіма І., Аріна К., Настя М., Матвій Н., Софія Т. впевнено задавали питання вихователю щодо розташування загубленої іграшки, завдання виконано самостійно, без допомоги дорослого. Але Марія Б., Тихон Т., Анна З., Ліза К., Алеся М., Артем М. (ЕГ), Артем Б., Домініка М., Вікторія К., Мілана К., Назар К., Олег М. (КГ) потребували допомоги експериментатора. Діти плуталися у назвах іграшок, довго обдумували свої запитання. Як бачимо, не всі діти здатні отримати необхідну інформацію у процесі спілкування.

Аналіз виконання дошкільниками третього завдання засвідчив, що не всі діти можуть відстояти свою думку у процесі спілкування. Так, Міланія

Б., Тихон Д., Аня З., Ліза К., Данило Л., Артем М., Мілана Н. (ЕГ), Артем Б., Домініка Б., Яхья Д., Вікторія К., Олег М., Вероніка М., Мілана К. (КГ) з одного боку заявили, що їм подобається їх іграшка, з другого боку сказали, що вони могли б полюбити іншу іграшку також сильно. Відповідаючи на останнє запитання, сказали, що навіть найкращому другу не подарують свою улюблену іграшку. На наше твердження «Для лучного друга нічого не можна жаліти», вони занепокоїлися і швидко погодилися з нами. Отже, вміння дітей спокійно відстоювати свою думку з урахуванням соціальної ролі та комунікативної культури партнера знаходиться на середньому рівні (56% ЕГ та 60% - КГ).

Підбиваючи підсумки за трьома методиками, можна сказати, що рівень розвитку комунікабельності за комунікативним критерієм також знаходиться на середньому рівні: 56% у дітей ЕГ та 60% дошкільнят КГ.

Поведінково-діяльнісний критерій

Наступна серія завдань була спрямована на виявлення уміння дітей спілкуватися у групі, виявляти ініціативність, активність, вміння зрозуміло висловлюватися, надавати та отримувати допомогу.

За допомогою організації дитиною ігрової діяльності ми виявили уміння дітей спілкуватися в групі, виявляти ініціативу, брати на себе відповідальність. Як з'ясувалося виявляють ініціативу в організації гри, беруть на себе відповідальність лише 6 дітей ЕГ (24%) та 5 дітей КГ (20%), активність у грі проявляють 6 дітей ЕГ (24%) та 8 дітей КГ (32%). Рівень спілкування дітей з однолітками знаходиться на середньому рівні. Діти в основному пропонують прості діалоги, наприклад:

- Які у вас скарги?
- Голова болить, кашель
- Давайте я вас послухаю (Марія Б., Ліза К., Аліна П.)

Отже, рівень спілкування дітей з однолітками в ігровій діяльності, їх ініціативність та активність знаходиться на середньому рівні (56% дітей ЕГ та 68% дітей КГ).

За допомогою гри «Дитячий садочок» ми виявили вміння дітей зрозуміло висловлюватися. Було з'ясовано, що краще всього діти ЕГ та КГ ознайомили «нову» дитину з груповою кімнатою, бо вони там проводять більше часу і краще з нею ознайомлені. Але були діти (Марія Б., Анна З., Настя Л., Артем Б., Яхья Д., Назар К), які не змогли зрозуміло пояснити призначення куточка природи у груповій кімнаті, зони для сенсорного розвитку. Краще за всіх з завданням справилися Аріна К., Настя М., Матвій Н., Софія Т. (ЕГ) та Альбіна Г., Мурат Г., Денис П., Валерія С. (КГ). Діти зрозуміло пояснили призначення всіх трьох приміщень, навіть від себе додали ще і роздягальню.

Отже, здатність дітей зрозуміло висловлюватися знаходиться на середньому рівні (56% ЕГ та 60% – КГ).

Завдання «Допоможи» дозволило нам виявити здатність дітей надавати допомогу іншим дітям та отримувати її самим. Так, пропонуючи свою допомогу, Альбіна Г., Денис П., Валерія С. виявили бажання допомогти однолітку «Я бачу у тебе зелений олівець зламався. Давай я тобі дам свій олівець, а ти дай мені, будь-ласка, жовтий олівець, бо мій погано малює». Більшість дітей пропонували свою допомогу, не вживаючи ввічливих слів «На мій зелений олівець, а мені дай червоний» (Мурат Г., Софія К., Ілля П., (ЕГ), Ліза К., Артем П., Давид С. (КГ)), лише після нагадування експериментатора діти коректували своє прохання про допомогу. Міланія Б., Аня З., Данило З., Владислав С. не звертаючись з проханням про допомогу, мовчки брали потрібний їм олівець. Отже, переважна більшість дітей ЕГ (52%) та КГ (60%) виявила середній рівень здатності надавати одноліткам допомогу та отримувати її самим.

За результатами трьох методик поведінково-діяльнісного критерію маємо: на високому рівні перебуває 25% дітей ЕГ та 16% дітей КГ, на середньому – 56% дітей ЕГ та 68% дітей КГ, на низькому – 24% дітей ЕГ та 16% дітей КГ.

Кількісні результати рівнів розвитку комунікабельності в дітей ЕГ та КГ на констатувальному етапі подано у таблицях 2.5, 2.6 та діаграмах 2.1, 2.2, 2.3.

Таблиця 2.5

Рівні розвитку комунікабельності в дітей старшого дошкільного віку ЕГ на констатувальному етапі дослідження

ЕГ, 25 осіб	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
Емоційно-ціннісний	5	20	14	56	6	24
Комунікативний	4	16	14	56	7	28
Поведінково-діяльнісний	6	24	13	52	6	24

Як бачимо в дітей експериментальної групи найкраще сформований поведінково-діяльнісний критерій, на низькому рівні він виявлений у 24% дошкільників, найгірше сформований комунікативний – у 16% дітей виявлений низький рівень розвитку комунікабельності за даними критеріями. Дітям найскладніше було вступати у спілкування та взаємодіяти з партнерами по спілкуванню та організовувати діалог для спілкування.

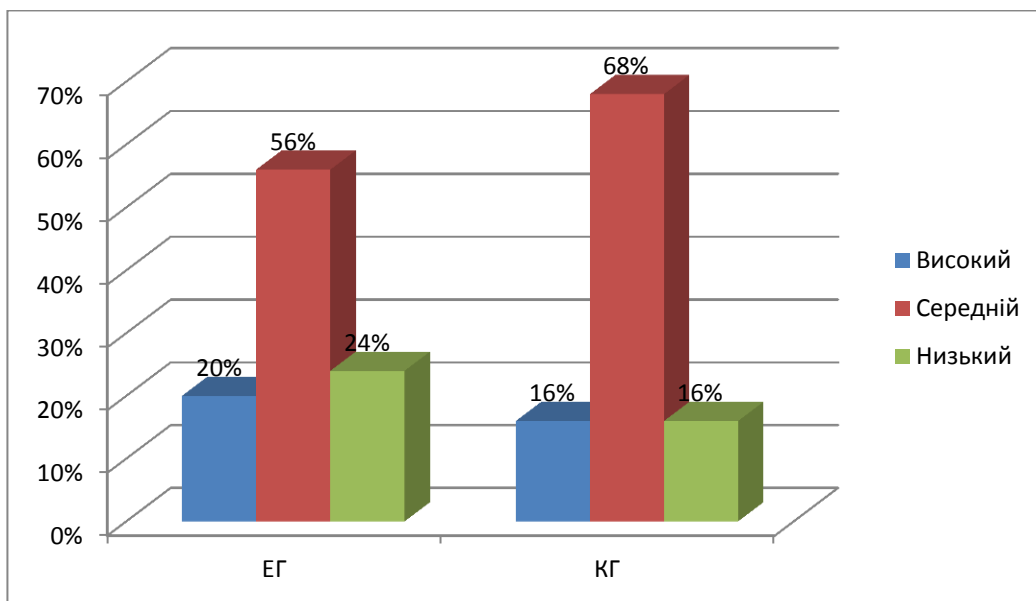
Таблиця 2.6

Рівні розвитку комунікабельності в дітей старшого дошкільного віку КГ на констатувальному етапі дослідження

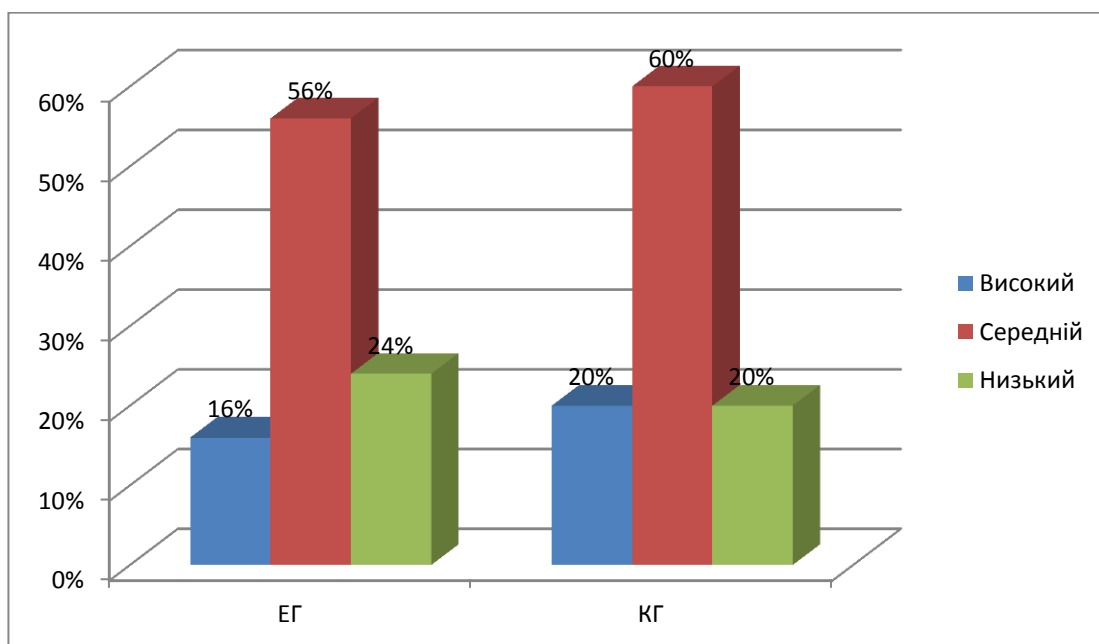
КГ, 25 осіб	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
Емоційно-ціннісний	4	16	17	68	4	16
Комунікативний	5	20	15	60	5	20
Поведінково-діяльнісний	5	20	15	60	5	20

Як бачимо у дітей контрольної групи ситуація майже така як і в експериментальній групі: найгірше сформований комунікативний критерій та

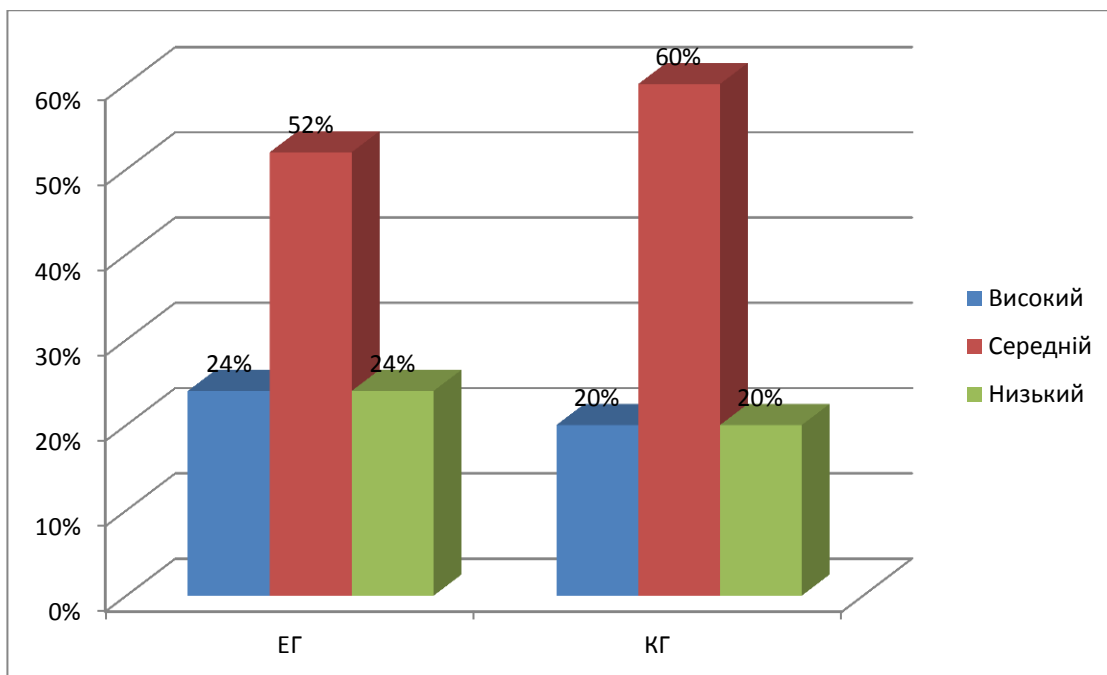
поведінково-діяльнісний (20% дітей перебуває на низькому рівні), найкраще – емоційно-ціннісний (16% дітей перебуває на низькому рівні).

Рис. 2.1. Порівняння рівнів розвитку комунікабельності в ЕГ та КГ за емоційно-ціннісним критерієм на констатувальному етапі дослідження

Рис. 2.2. Порівняння рівнів розвитку комунікабельності в ЕГ та КГ за комунікативним критерієм на констатувальному етапі дослідження

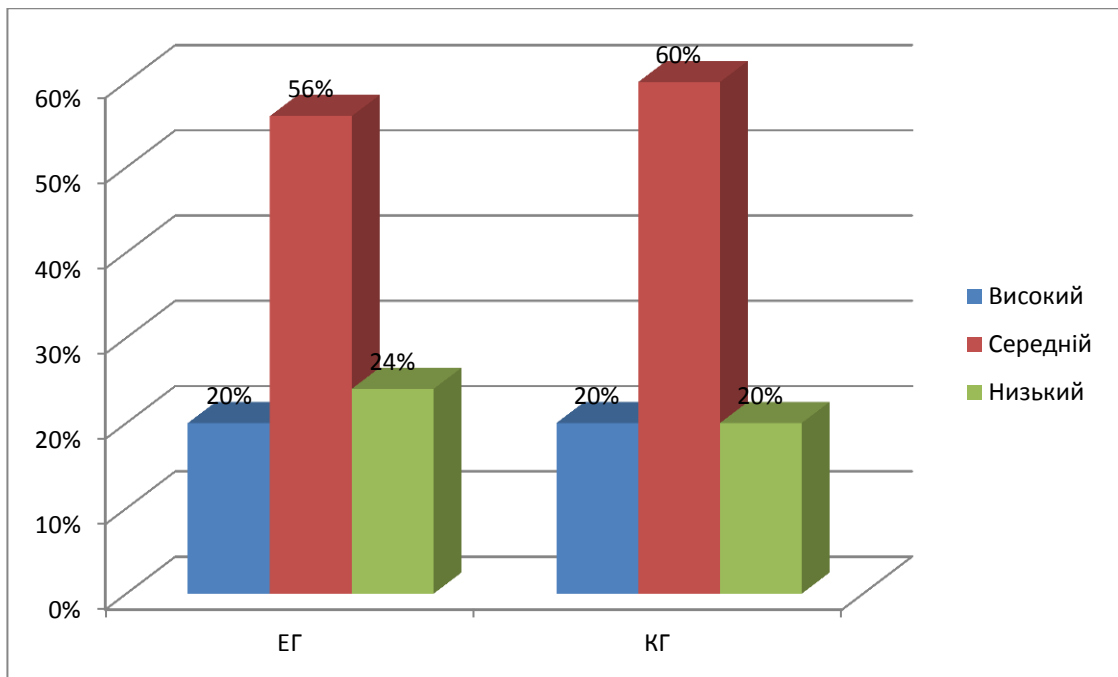
Рис. 2.3. Порівняння рівнів розвитку комунікабельності в ЕГ та КГ за поведінково-діяльнісним критерієм на констатувальному етапі дослідження

Дані таблиць 2.5, 2.6 та діаграми на рисунках 2.1, 2.2., 2.3 свідчать про те, що за всіма критеріями розвиток комунікабельності в дітей експериментальної та контрольної груп знаходиться переважно на середньому рівні: від 52% до 56% – у дітей ЕГ та від 60% до 68% – у дітей КГ.

Таблиця 2.7

Загальний рівень розвитку комунікабельності у дітей старшого дошкільного віку (констатувальний етап експерименту)

Групи	Рівні розвитку		
	Високий	Середній	Низький
Експериментальна група	20 %	56 %	24%
Контрольна група	20 %	60 %	20 %

Рис. 2.4 Загальний рівень розвитку комунікабельності у дітей експериментальної та контрольної груп на констатувальному етапі дослідження

Отримані результати засвідчують недостатній рівень розвитку комунікабельності в дітей старшого дошкільного віку, не систематичне використання ігор у даному процесі вихователями груп. Це потребує проведення формувального етапу дослідження з дітьми експериментальної групи з використанням ігор для підвищення рівня розвитку комунікабельності в дошкільників.

2.2 Система роботи з розвитку комунікабельності у старших дошкільників засобом гри

Після проведення констатувального етапу експерименту та виявлення рівнів розвитку комунікабельності дітей експериментальної та контрольної груп, ми розробили систему роботи з підвищення рівня розвитку комунікабельності дітей експериментальної групи.

Система роботи з метою розвитку комунікабельності дітей старшого дошкільного віку включала три взаємопов'язані етапи: теоретичний, практичний, рефлексивний. На кожному етапі застосовувалися дидактичні ігри та вправи, сюжетно-рольові ігри, а також ігри які сприяли підвищенню рівня культури спілкування та ігри які сприяли покращенню невербального спілкування.

Дослідно-експериментальна робота з розвитку комунікабельності включала в себе три етапи: теоретичний, практичний, рефлексивний.

I етап – теоретичний – передбачав роботу з дітьми, вихователями та батьками.

Робота з дітьми передбачала проведення ігрових завдань, ситуацій та вправ з метою ознайомлення та поглиблення знань про комунікабельність та її важливість у житті людини.

Метою ознайомлювального етапу було налаштувати дитини на активну роботу, ознайомити з базовими знаннями. Першими ми використовували ігри які впливають на розвиток знань з приводу важливості спілкування: «Якщо «так» – плескай у долоні, якщо «ні» – стрибай», «На містку», «Давай поговоримо», «Створення дива» (див додаток Е); на формування знань про використання невербальних засобів спілкування: «Вгадай емоцію», «Тигр на полюванні» (див додаток Е); ігрові вправи для формування знань про важливість використання ввічливих слів: «Несподівана зустріч», «Плутанина», «На зупинці», «Неприємність», «Подарунок» (див. додаток Е).

Цілеспрямована робота з розвитку комунікабельності у дітей старшого дошкільного віку проводилася паралельно з роботою з батьками та вихователями ЗДО.

Роботу з вихователями було розпочато з проведення ділової гри «Спілкування та мовленнєвий розвиток комунікативні здібності дітей дошкільного віку» (див. додаток К) та проведення консультацій. За допомогою даних видів роботи ми поглиблювали знання педагогів закладу дошкільної освіти про комунікабельність, види комунікабельності, умови розвитку комунікабельності. Ми пропонували педагогам деякі з ігор на розвиток комунікабельності, акцентували увагу на тому чим відрізняються звичайні словесні ігри від ігор на розвиток комунікабельності.

Роботу з батьками ми розпочали з розміщення на інформаційному стенді для батьків тесту «Рівень комунікабельності» (методика В. Ф. Ряховського. (див. додаток Л) У папках-пересувках розмістили інформацію про важливість спілкування, умови та правила ефективного спілкування. (додаток ?)Також, ми знайшли цікаву інформацію, відеозаписи про правила, умови, та важливість розвитку комунікабельності, поділилися посиланнями на дану інформацію з батьками у Viber та розвісили у роздрукованому вигляді на інформаційних стендах для батьків.

II етап – практичний – передбачав використання ігор та ігрових вправ з використанням здобутих знань на теоретичному етапі.

У систему роботи ми включили ігри на розвиток невербальної комунікації, уміння розуміти різні емоційні стани «Скло», на встановлення позитивного емоційного контакту дитини з оточуючими, «Клубочок», «Вітер дме на ...», «Знайди друга»; на розвиток умінь дітей погоджувати свої дії та контролювати дотримання правил гри однолітками, на згуртування групи «Дракончик ловить свій хвіст» (див. додаток М).

За допомогою гри ми розвивали уміння дошкільнят встановлювати контакт зі співрозмовником, вдосконалювати вміння дітей чітко і ясно вимовляти слова «Як можна назвати нас по-різному?», привчали дітей

взаємодіяти друг з другом дружелюбно, з використанням ввічливих слів «Ляльки танцюють», «Паровозик». Сюжетно-рольові ігри «Дитячий садок», «Магазин іграшок», «Лікарня», «Зоопарк», «Школа», а також гру «Розмова з казковим героєм» (див. додаток М) ми використовували з метою розвитку вмінь дітей розпочинати, підтримувати, закінчувати діалоги, уміння слухати співрозмовника, отримувати необхідну інформацію під час спілкування, виявляти ініціативу встановлення контакту, допомагати один одному тощо.

III етап – рефлексивний – передбачав використання ігор та ігрових вправ які спрямовані на спільну діяльність дітей та тих, які по завершенню потребували оцінки власної діяльності та діяльності інших учасників гри.

Метою даного етапу було закріплення досягнутих результатів та стимулювання до самооцінювання та взаємооцінювання, тому для розвитку комунікабельності на даному етапі нами було проведено наступні ігри: гра-заняття «Знайомство з країною телепузиків», на меті створити емоційне тло і викликати бажання спілкуватися з персонажами казкового дійства; «Теремок», з метою виявлення уміння дітей організовувати спілкування, надавати та отримувати допомогу, уміння виявляти ініціативу, брати відповідальність на себе; «Кухарі», метою було розвивати комунікативні навички, почуття єдності з групою (див. додаток М).

Після проведення ігор на рефлексивному етапі діти разом з вихователем оцінювали одне одного та самих себе, говорили про те, що зробили правильно, а що можна було б зробити по іншому. На цьому етапі прослідковувалося наскільки діти розвинули свою комунікабельність і чи розвинули її взагалі.

Отже, наша система роботи включала в дидактичні ігри, а також ігрові вправи та завдання, які супроводжувалися яскравою наочністю. При цьому нами враховувався рівень розвитку дітей

Саме на формульовальному етапі експериментального дослідження була розроблена експериментальна система роботи з активним використанням словесних та сюжетно-рольових ігор та вправ для розвитку

комунікабельності. Нами було обрано дидактичні та сюжетно-рольові ігри, тому що вони не викликають у дитини почуття навчання, а викликають почуття звичайної гри, такі ігри створюють дієву ігрову мотивацію.

З метою впровадження системи роботи нами було розроблено конспекти дидактичних ігор та вправ для експериментальної групи, які регулярно організовувалися та проводилися в груповій формі, індивідуально або в парах. З старшими дошкільниками контрольної групи такі ігри не проводилися. Проводилася робота з батьками та вихователями.

Формувальний етап експерименту включав такі завдання:

1. Практично дослідити ефективність використання ігор та вправ на розвиток комунікабельності та підвищення її показників у дітей старшого дошкільного віку.

2. Розробити серію спеціальних ігор, ігрових вправ та завдань на спілкування за допомогою невербальних засобів, на культуру спілкування, на вимову звуків та слів, що в комплексі будуть сприяти розвитку комуніабельності.

3. Занурити дітей старшого дошкільного віку в активну соціально-комунікативну та ігрову діяльність з однолітками і дорослими.

4. Створити предметно-розвивального середовища, котре активізувало ігрову діяльність дітей і розвивало їх здібності налагоджувати контакти, а також створення позитивної атмосфери в групі.

5. Розробити практичні рекомендації батькам та вихователям щодо розвитку комунікабельності у старших у процесі ігрової діяльності.

Розробляючи систему роботи, ми дотримувалися наступних педагогічних вимог:

1. Робота з розвитку комунікабельності здійснюється цілеспрямовано та систематично.

2. Здійснювалася тісна співпраця вихователя з дітьми, вихователя з батьками.

3. Ігри та ігрові вправи для розвитку комунікабельності впроваджувались поступово, спочатку найпростіші, а потім складніші.

4. У роботі з дітьми орієнтувалися на індивідуальні вікові та психологічні особливості.

5. Систематично збагачували словник, вивчали вірші, лічилки та мирилки.

У ігрову діяльність ми занурювали дітей поступово, намагаючись викликати у них бажання спілкуватися з однолітками.

Для організації і проведення сюжетно-рольових ігор ми поновили предметно-розвивальне середовище новими іграшками, звернувшись за допомогою до батьків дітей. Ми також прийняли участь у поновленні предметно-розвивального середовища, розробили різноманітні дидактичні ігри, атрибути до сюжетно-рольових ігор та костюми для театралізованих ігор, розробили наголівники та казкових героїв для пальчикового театру.

Ігри та ігрові вправи проводилися як в першу половину дня, так і в другу, включалися в структуру занять, збагачуючи предметно-ігрове середовище, стимулюючи виникнення інтересу до дидактичних, словесних та сюжетно-рольових ігор у вільний час.

Проводячи ігри та ігрові вправи ми регулювали їх обсяг та час проведення орієнтуючись на психічний та фізичний стан дітей, їхню активність та працездатність також орієнтувалися на рівень розвитку комунікабельності у старших дошкільників.

Під час роботи з дітьми, а тобто під час здійснення практичної роботи ми створювали різноманітні ситуації зацікавлення, використовували комп'ютерні технології з метою зацікавлення дитини та її активізації до виконання завдання. Роботу намагалися організовувати так, щоб дитина вважала, що дорослі з нею грають, а не навчають її. Ігри та ігрові вправи ми проводили і в приміщенні закладу дошкільної освіти і на його території, під відкритим небом. Для проведення даних ігор ми використовували різноманітний дидактичний матеріал (картинки, предмети довкілля). Для

того, щоб увага дітей не розсіювалась ми використовували, в одній грі, не велику кількість ігрового матеріалу.

Ми пропонуємо проведення різноманітних ігор наповнення яких змінювалося відповідно до теми заняття чи тематичного тижня. Нам було важливим викликати інтерес у кожної дитини до даної діяльності, залучити і сконцентрувати увагу на певному завданні. Важливим у нашій роботі було використання індивідуального підходу до кожної дитини. Завдяки використанню ігрових приймів для підтримки інтересу, а також схвалення, похвали, діти із задоволенням включалися у процес гри, проявляли мовленнєву активність, інтерес та ініціативність. Це в свою чергу позначалося на розвитку комунікабельності, а відповідно й на результаті навчання.

Для ігор які були внесені в нашу систему роботи з розвитку комунікабельності був виготовлений дидактичний матеріал. Виготовляючи дидактичний матеріал ми керувалися педагогічними, естетичними та гігієнічними вимогами.

Відповідно до педагогічних вимог дидактичний матеріал був відомий дітям, оскільки ми обирали його з навколишнього світу. Наочність була динамічна та виготовлена в достатній кількості для дітей. Розміри та матеріал з якого виготовлено наочність відповідали віковим та індивідуальним особливостям дітей.

Згідно з естетичними вимогами дидактичний матеріал мав яскраві природні кольори, чітку форму, приємну фактуру. Такий дидактичний матеріал викликав у дітей позитивні емоції, бажання дізнатися про щось нове, цікаве.

Наочний матеріал був безпечний для дітей, не містив гострих кутів, поверхні були очищені від пилу а сам матеріал з якого була виготовлена наочність був міцний.

Нами було враховано такі принципи, як: принцип доступності (підбирався відповідно до досягнутого рівня дітей, їх пізнавальним

можливостям, віковим особливостям); принцип самостійної діяльності (діти мають змогу самостійно використовувати матеріал у грі); принцип індивідуальної спрямованості (складність та вид дидактичного матеріалу підбирався індивідуально); принцип наочності; принцип пізнавальної мотивації (дидактичний матеріал не лише гарний, але й викликає бажання дізнатися щось нове).

За час проведення формувального етапу експерименту діти швидко навчилися розуміти емоційний стан співрозмовника. Марія Б., Анна З., Ліза К. досить вдало визначали емоційний стан, який зображували Софія К., Настя Л., Давид С. (радість, задоволення, жах тощо).

З дошкільниками була проведена гра «Телефонна розмова з казковим героєм». Дана гра була проведена з метою розвитку уміння вступати в діалог та вести його відповідно до конкретної ситуації. Гра проводилася в парах. Дітям було запропоновано ролі, одна дитина – казковий герой, а інша залишається собою. Ми пропонували дитині уявити, що у неї скоро День Народження і вона може запросити на нього свого улюбленого героя. Пояснювали, що запросити гостя можна зателефонувавши йому і після цього дали дітям іграшкові телефони.

Міланія Н., Данило Л., Артем М., Ілля Г. потребували допомоги вихователя, яка проявлялася у вигляді навідних запитань. По типу: «Хто твій улюблений герой?», «Що ти йому скажеш, коли зателефонуєш?», «Як будеш запрошувати?».

Микола Г. та Тихон Д., Владислав С. потребували допомоги вихователя у складанні запитань, веденні діалогу; виконання завдання за наслідуванням.

Дитина яка була в ролі казкового героя слухала та відповідала на запитання співрозмовника. Після закінчення телефонної розмови дітям запропонували помінятися ролями.

Дітям дуже сподобалися грати у сюжетно-рольові ігри, особливо в «Школу». Виконувати роль вчителя одночасно виявили бажання Мілана Н.,

Аліна П., Софія Т., Микола М. Діти виявили ініціативу і запропонували кожному виконувати роль вчителя з різних предметів: Мілана Н. вчила читанню, Аліна П. – малюванню, Софія Т. – співу, Микола М. проводив «уроки» з фізичної культури. На «уроках» читання Мілана запросила дітей розказати віршики, вона стежила щоб діти виразно, чітко розказували вірші.

Дітям було зачитано казку «Теремок», через деякий час після прочитання казки старшим дошкільникам запропонували у ролях розіграти дану казку. Діти старшого дошкільного віку були ініціативні, емоційно-позитивно налаштовані на ігрову діяльність. Діти спокійно розібрали ролі та приступили до розігрування казки. Метою даної гри було не просте розігрування казки та розвиток мови дітей старшого дошкільного віку, а закріплення уміння використовувати невербальні засоби спілкування.

Під час розігрування казки діти намагалися виразно говорити свої репліки, попри все вони старалися використовувати жести та керувати власною мімікою.

Після того, як казку розіграли дітям було запропоновано оцінити власне спілкування та використання невербальних засобів комунікації, а також спілкування та використання невербальних засобів комунікації своїх друзів. Старші дошкільники намагалися об'єктивно оцінювати одне одного та себе зокрема. Софія Т. зауважила, що Давид С. не використовував ввічливі слова під час спілкування.

На занятті з фізичного виховання діти розказували лічилки. Так, Данило Л. обираючи ведучого до рухливої ігри «Не спи, не позіхай» розповів таку лічилку:

Котилася торба
З великого горба.
А в тій торбі
Хліб-паляниця.
Кому доведеться,
Той буде водиця

Лічилки сприяли удосконаленню мовлення дітей, їх звуковимови.

Часто діти виявляли бажання грати у сюжетно-рольову гру «Зоопарк». Олеся М. розподілила ролі для дітей, а сама виявила бажання бути директором зоопарку і керувати його роботою. Олеся допомагала дітям складати діалоги, пропонувала теми для початку розмови. Микола М., Марк С., Давид С. із задоволенням прийняли допомогу, адже затруднилися почати діалог.

З метою навчання дітей діловому спілкуванню та вживанню у своєму мовленні таких мовних звертань як «Я запрошую вас (тебе) ...», «Будь ласка, покажіть мені...», «Я можу вас попросити...», «Підкажіть будь ласка...» нами було проведено сюжетно-рольові ігри. Також сюжетно-рольові ігри проводилися з метою розвитку уміння вступати у діалог, вести його відповідно до певної теми, доцільно використовувати невербальні засоби спілкування.

По закінченню формувального етапу експерименту ми помітили, що дошкільники стали більш комунікабельними, вони із задоволенням вступали у контакт з однолітками і дорослими, виявляли ініціативу в організації і проведенні ігор, мовлення дітей збагатилося новими словами ввічливості, словарний запас вихованців також поповнився. Дошкільники стали легше вступати в спілкування: починати, підтримувати і закінчувати діалог.

2.3. Перевірка ефективності розробленої системи роботи з розвитку комунікабельності у старших дошкільників

Після проведеної роботи з розвитку комунікабельності у дітей експериментальної групи ми провели контрольне обстеження дітей з метою виявлення ефективності системи роботи з використання ігор у процесі розвитку комунікабельності в дітей старшого дошкільного віку.

На контрольному етапі дослідження були використані критерії, показники, рівні розвитку комунікабельності у старших дошкільників, методики з констатувального етапу.

Метою повторного анкетування вихователів було з'ясування їх готовності розвивати комунікабельність у дітей старшого дошкільного віку засобом гри. Анкетування дало нам змогу визначити як змінився рівень їх знань щодо засобів розвитку комунікабельності в дошкільників. Проаналізуємо відповіді вихователів.

Аналізуючи відповіді вихователів на питання, що стосувалося методів та прийомів розвитку комунікабельності в дітей, ми відмітили, що з цією метою використовувати ігри стало на 30% педагогів більше в порівнянні з констатувальним етапом. Кількість респондентів, які використовують бесіду зменшилась на 25%. Відповіді вихователів засвідчили, що значення гри як методу розвитку комунікабельності в старших дошкільників значно збільшилось.

Теж стосується і відповіді на наступне запитання щодо засобів розвитку комунікабельності: ігри стало використовувати на 35% більше вихователів порівняно з констатувальним етапом. Значить вони стали використовувати запропоновані нами ігри для розвитку комунікабельності у своїх вихованців.

Із відповідей на наступне запитання «Які саме ігри Ви використовуєте в процесі розвитку комунікабельності?» ми дізналися, що 70% вихователів для розвитку комунікабельності використовують сюжетно-рольові ігри («Школа», «Сім'я», «Зоопарк», «Лікарня», «Аптека» та інші), 35% респондентів використовують ігрові вправи («Як можливо нас назвати по-різному?», «Різнокольоровий букет», «Вітер дме на ..» та інші); 30% вихователів використовують театралізовані ігри: («Теремок», «Солом'яний бичок», «Рукавичка» тощо). Всі вихователі намагаються використовувати ігри на всю тематику: на розвиток навиків спілкування з дорослими і однолітками, на розвиток уміння слухати, отримувати необхідну інформацію від співрозмовника, на збагачення словарного запасу новими словами, зокрема словами ввічливості тощо. Отже, аналіз відповідей вихователів засвідчив, що значно збільшилась кількість ігор, які педагоги використовують з метою розвитку комунікабельності.

У порівнянні з констатувальним етапом кількість вихователів, які систематично використовують ігрову діяльність як засобу розвитку комунікабельності дошкільнят збільшилась від 25% до 55%, тобто на 30%. Решта 45% педагогів використовують ігрову діяльність два рази на тиждень. Отже, більшість вихователів систематично використовують ігри з метою розвитку комунікабельності.

70% вихователів використовують дидактичні ігри та ігрові вправи на розвиток комунікабельності у вихованців переважно на заняттях з мовленнєвого розвитку, сюжетно-рольові та театралізовані ігри використовують у самостійній діяльності. Отже, ігри на розвиток комунікабельності вихователі в основному використовують в мовленнєвій та самостійній діяльності дошкільників.

Таким чином, анкетування вихователів підтвердило значну їх увагу до використання ігор як засобу розвитку комунікабельності дошкільників: кількість педагогів, які почали систематично використовувати ігри збільшилась на 30%. З цією метою педагоги складають з дітьми діалоги для розігрування в грі; залучають дітей до сюжетно-рольових, театралізованих ігор, розвиваючи тим самим у дітей навички вступати в спілкування, підтримувати його та завершувати.

Наступним кроком контрольного етапу дослідження було виявлення рівнів розвитку комунікабельності в дітей старшого дошкільного віку груп «Калинка», та «Джерельце» ЗДО «Світлячок» для з'ясування змін, які відбулися за час проведення формувального етапу дослідження.

Результати повторного діагностування подані у таблицях 2.10-2.15 додатку Н.

З метою виявлення рівня сформованості показників емоційно-ціннісного критерію рівня розвитку комунікабельності в дітей старшого дошкільного віку ми провели з ними повторну діагностику. Вправа «Дзеркало» дозволила нам з'ясувати як діти навчилися розуміти емоційні стани інших людей. Ми показували дитині картинки, на яких були зображені

обличчя в різному емоційному стані, а вона повинна була назвати його. Дослідження показало, що діти експериментальної групи краще виконали цю вправу: 4 дитини ЕГ (8%) правильно назвали емоційний стан показаного їм обличчя, результати дітей КГ не зазнали змін. Діти самостійно, без допомоги вихователя виконали це завдання. Рівень розвитку умінь дошкільнят визначати емоційний стан співрозмовника переважно знаходиться на середньому рівні (64% в ЕГ та 68% в КГ). Кількість дітей, які не змогли виконати завдання, в ЕГ не були виявлені, а в КГ не справилося з завданням 16% дітей. Тихон Д., Серафіма І., Данило Л., Софія Т. постійно зверталися за допомогою до однолітків, часто неправильно називали емоційний стан запропонованого їм обличчя.

З метою виявлення емоційної спрямованості на однолітків нами було проведено спостереження за дітьми під час гри, спілкування між собою протягом дня. Спостереження за дітьми під час ігрової діяльності показало, що не всі діти позитивно спрямовані на своїх однолітків. Микола Г., Данило Л. (ЕГ) та Денис П., Богдан С., Артем С., Захар П., Олег М.. (КГ) не можуть вступати в контакт з однолітками; замість того, щоб спокійно попросити іграшку, вони забирають її, відштовхнув дитину, виявляють агресивність своєю поведінкою. В їх мовленні ми не спостерігали ввічливих звертань, доброзичливості, ці діти постійно створюють конфліктні ситуації. У дітей експериментальної групи показники краще. 64% дітей доброзичливо вступають в контакти з однолітками, виявляють позитивне бажання спілкуватися, грати разом. Як бачимо, емоційна спрямованість на однолітків у дітей ЕГ та КГ знаходиться на середньому рівні: 64% у дітей ЕГ та 68% – дітей КГ.

Третьою методикою «У гостях» ми виявили уміння дітей вступати в контакт з дітьми, дорослими з використанням ввічливих слів. Повторне дослідження показало, що дошкільники експериментальної групи добре ознайомлені з правилами поведінки у гостях. Кількість дітей, що покращили свої знання у цьому напрямку збільшилось 12%. Діти ознайомлені з

правилами гостинності, у своєму мовленні вони вживають слова «Доброго дня», «Всього вам доброго», «До побачення», «До нових зустріч», «Приємно було з вами познайомитися», «Вибачте, але мені треба покинути вас». Дошкільники експериментальної групи покращили свої знання лише на 4%.

Розвиток даного показника переважно знаходиться на середньому рівні (64% у дітей ЕГ та 68% – КГ).

Розвиток комунікабельності дітей старшого дошкільного віку за емоційно-ціннісним критерієм знаходиться на середньому рівні: 64% ЕГ та 68% КГ.

Наступною серією завдань ми повторно виявили розвиток комунікативних умінь у старших дошкільників. Нас цікавило як змінилися вміння дітей вступали в спілкування з дорослими, однолітками, їх можливості отримувати необхідну інформацію від співрозмовника, вміння дитини відстоювати свою точку зору. З цією метою ми повторно використали вправу «Доручення», дидактичну гру «Загублена іграшка» та розмову за улюбленою іграшкою.

Аналіз виконання вправи «Доручення» показав, що діти експериментальної групи стали вільніше вступати у спілкування з дорослими, отримувати необхідну інформацію під час спілкування. Кількість дітей ЕГ, які випробували труднощі у спілкуванні зменшилась на 20%, в КГ – на 12%. Як правило, діти, яким важко було вступати у контакт з дорослим, були сором'язливі, у них був обмежений словарний запас, що і викликало труднощі, але доручення вони виконали добре. Кількість дітей, які супроводжували виконання доручення мовленням у ЕГ збільшилось на 12%, у дітей КГ – на 8%. Отже, вміння дітей вступати в контакт з дорослим також знаходиться на середньому рівні (64% в ЕГ та 64% – в КГ).

Дидактична гра «Загублена іграшка» допомогла нам з'ясувати вміння старших дошкільників отримувати необхідну інформацію у процесі спілкування з дорослим. Більшість дітей експериментальної групи (64%) впевнено задавали питання вихователю щодо розташування загубленої

іграшки, речення їх були стислі і конкретні: «Іграшка знаходиться у шафі?», «На полиці?», «Це транспорт?», «Це автобус?». Деякі діти (Тихон Т., Ліза К., Олеся М., Артем М.) спочатку розгубилися, але заспокоївшись виконали завдання самостійно. Діти КГ гірше справилися з завданням: їм важко було сформулювати завдання. Богдан С., Артем Р. не задав питання вихователю намагалися самостійно відшукати загублену іграшку. Більшості дітей КГ було важко отримати необхідну інформацію у процесі спілкування. Аналіз виконання цього завдання показав, що вміння дітей отримувати необхідну інформацію у процесі спілкування також переважно знаходиться на середньому рівні (64% – ЕГ та 64% – КГ).

Аналізуючи результати розмови за улюбленою іграшкою, ми з'ясували вмінні дітей відстоювати свою точку зору. Більшість дітей ЕГ (56%) виявили умінні відстоювати свою точку зору. Вони заявили, що інша іграшка вже не буде любима, хоча вони можуть з нею гратися, що свою улюблену іграшку вони можуть дати погратися кращому другу, але не надовго і разом з ним. Діти розхвалювали свої іграшки, кожний свою і переконати їх, що інша іграшка може бути кращою ми не змогли. 18% дітей ЕГ та 8% КГ втрачали спокій, коли ми сказали, що його друг вважає свою іграшку найкращою. Тобто, вони не змогли спокійно відстояти свою точку зору, навіть зривалися на крик. Отже, вміння дітей спокійно відстоювати свою думку знаходиться на середньому рівні.

Підбиваючи підсумки за трьома методиками, можна сказати, що рівень розвитку комунікабельності за комунікативним критерієм переважно знаходиться на середньому рівні: 64% у дітей ЕГ та 64% дошкільнят КГ.

Остання серія завдань дозволила нам виявити зміни у вмінні дітей спілкуватися в групі, виявляти ініціативу, брати на себе відповідальність, зрозуміло висловлюватися в процесі спілкування, надавати та отримувати допомогу.

Організація дитиною ігрової діяльності показала нам, що кількість дітей ЕГ, здатних виявляти ініціативу в грі, брати на себе відповідальність,

виявляючих уміння спілкуватися в групі збільшилось на 24%. Діти у грі використовували поширені діалоги. Ініціативні діти брали на себе виконання головних ролей. Свій вибір вони пояснювали так іншій дитині: «Я буду лікарем, а ти пацієнтом. Лікар перший задає питання, а ти не зможеш скласти розмову, тому будеш відповідати на мої запитання». Марія Б., Ліза К., Аліна П. значно покращили свої вміння складати діалоги в порівнянні з констатувальним етапом. Їх діалоги включали ввічливі слова звертання: «Добрий день», «Будь-ласка», «Якщо вам не важко», «Щиро дякую», «До побачення».

Отже, рівень спілкування дітей ЕГ з однолітками в ігровій діяльності, їх ініціативність та активність значно покращився в порівнянні з констатувальним етапом експерименту, але залишився на середньому рівні (64% дітей ЕГ та 64% дітей КГ).

Гра «Дитячий садочок» дозволила нам виявити вміння дітей зрозуміло висловлюватися у спілкуванні з однолітками. Діти експериментальної групи набагато краще ознайомили «нову» дитину з призначення усіх приміщень: «Ця кімната називається спальня. Десь ми відпочиваємо після обіду. Перед сном ми провітрюємо кімнату», «Це туалетна кімната. Десь ми миємо руки перед прийомом їжі, після прогулянки», «Ця кімната називається груповою. У ній ми граємо у різні ігри, малюємо, робимо поділочки. Вихователі навчають нас читати, рахувати, співати». Діти КГ не завжди зрозуміло пояснювали призначення приміщень: «У цій кімнаті ми миємо руки», «Десь ми снідаємо», «А десь ми спимо».

Отже, здатність дітей зрозуміло висловлюватися залишилася переважно на середньому рівні (4% ЕГ та 8% – КГ).

Повторне виконання завдання «Допоможи» дозволило нам виявити як змінилася здатність дітей надавати допомогу іншим дітям та отримувати її самим. Дітям пропонувалося допомогти товаришу, у якого зламався зелений олівець і самому звернутись за допомогою до товариша. Аналіз результатів виконання завдання показав, що у дітей експериментальної групи краще

розвинути уміння надавати і отримувати допомогу. У своєму звертанні до товариша Альбіна Г., Деніс П., Валерія С. та інші діти використовували ввічливі слова, допомога була запропонована у дружелюбному тоні. Діти ж контрольної групи як і на констатувальному етапі, звертаючись з проханням, забували вживати ввічливі слова, іноді мовчки, без дозволу брали те, що їм потрібно (Ліза К., Артем П., Давид С.), лише після нагадування експериментатора діти коректували своє прохання про допомогу. Отже, уміння дітей надавати і отримувати допомогу в експериментальній групі значно покращились в порівнянні з констатувальним етапом, але залишилися на середньому рівні (64%) та у дітей КГ цей показник складає 8%.

За результатами трьох методик поведінково-діяльнісного критерію маємо: на високому рівні перебуває 28% дітей ЕГ та 28% дітей КГ, на середньому – 68% дітей ЕГ та 68% дітей КГ, на низькому залишилося 8% дітей ЕГ та 8% дітей КГ.

Кількісні показники рівнів розвитку комунікабельності в дітей ЕГ та КГ за трьома критеріями на контрольному етапі дослідження подано у таблицях 2.16, 2.17 та діаграмах 2.5, 2.6, 2.7.

Таблиця 2.16

Рівні розвитку комунікабельності в дітей старшого дошкільного віку ЕГ на контрольному етапі дослідження

ЕГ, 25 осіб	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
Емоційно-ціннісний	7	28	16	64	2	8
Комунікативний	7	28	16	64	2	8
Поведінково-діяльнісний	8	32	16	64	1	4

Як бачимо в дітей експериментальної групи рівень розвитку комунікабельності значно покращився: за емоційно-ціннісним та комунікативним критеріями дошкільників високий рівень виявлено у 28%.

Відповідно до кожного критерію зменшилась кількість дітей на низькому рівні, за емоційно-ціннісний та комунікативний всього 2 дитини, а за поведінково-діяльнісний 1 дитина. Старші дошкільники вільно вступали в спілкування з дорослими, однолітками, вдало складали діалоги, виявили гарні вміння вступати, підтримувати та завершувати діалоги.

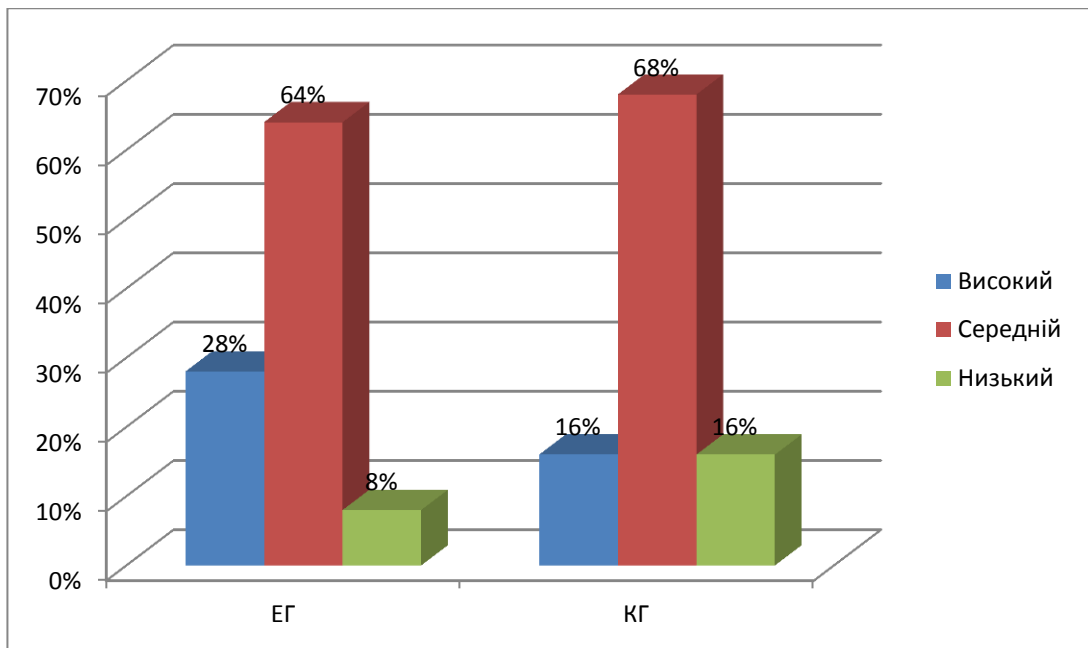
Таблиця 2.17

Рівні розвитку комунікабельності в дітей старшого дошкільного віку КГ на контрольному етапі дослідження

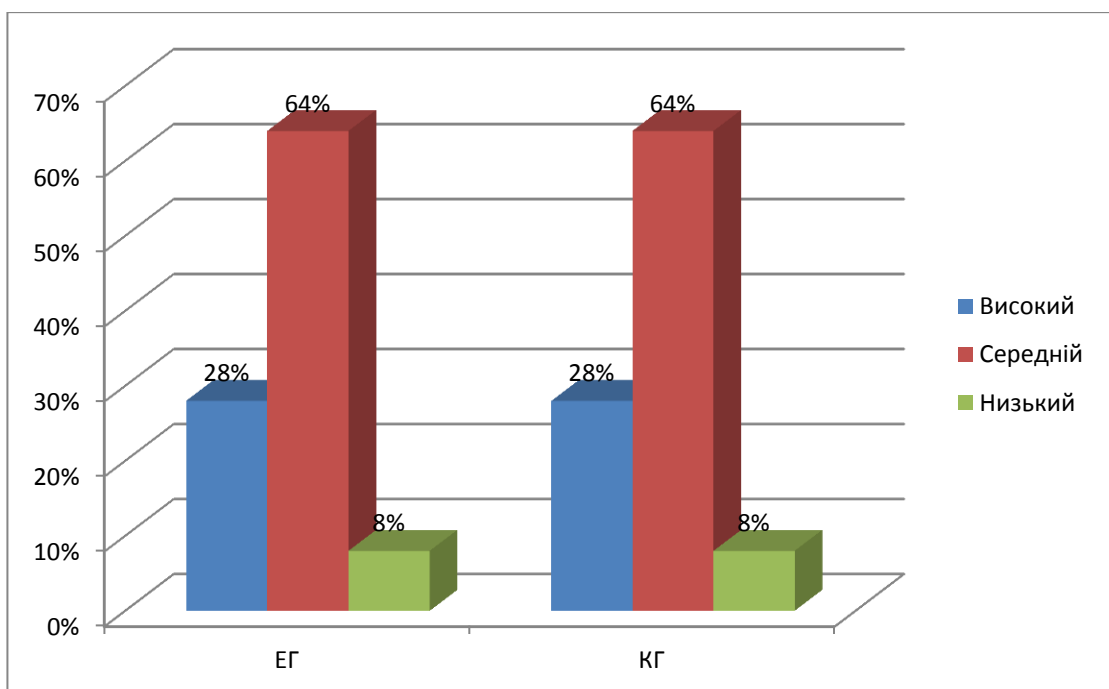
КГ, 25 осіб	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
Емоційно-ціннісний	4	16	17	68	4	16
Комунікативний	7	28	15	64	2	8
Поведінково-діяльнісний	5	20	17	68	3	12

Як бачимо у дітей контрольної групи показники нижче ніж у дітей експериментальної групи: найгірше сформовані показники емоційно-ціннісного та поведінково-діяльнісного критеріїв (16% і відповідно 12% дітей залишилося на низькому рівні), на низькому рівні за комунікативним критерієм залишилося 8% .

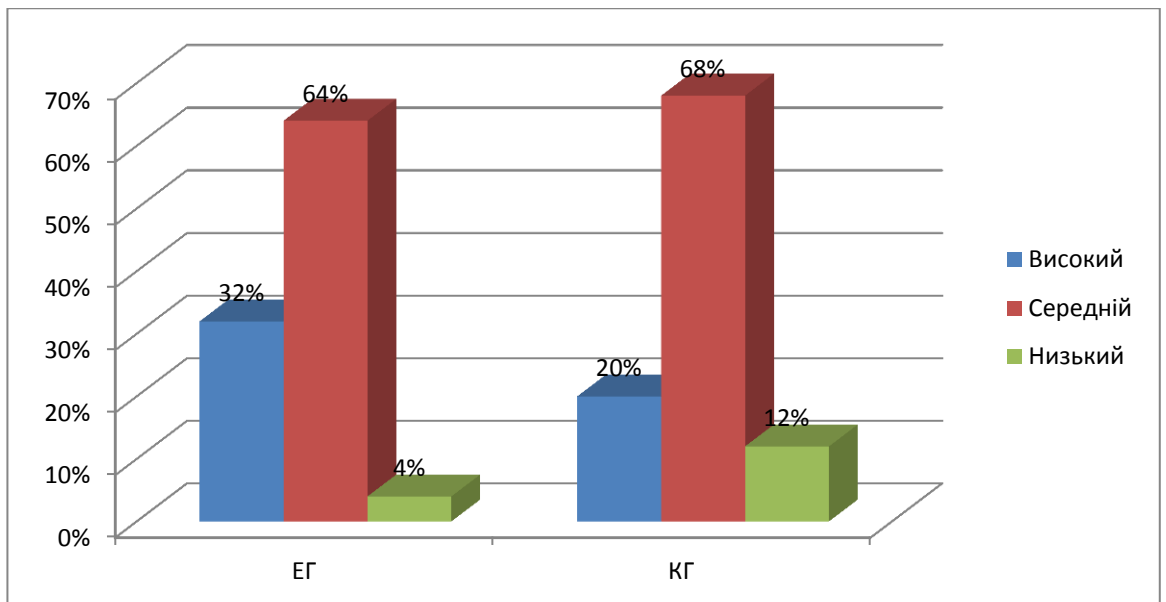

Рис. 2.5. Порівняння рівнів розвитку комунікабельності в ЕГ та КГ за емоційно-ціннісним критерієм на контрольному етапі дослідження

Рис. 2.6. Порівняння рівнів розвитку комунікабельності в ЕГ та КГ за комунікативним критерієм на контрольному етапі дослідження

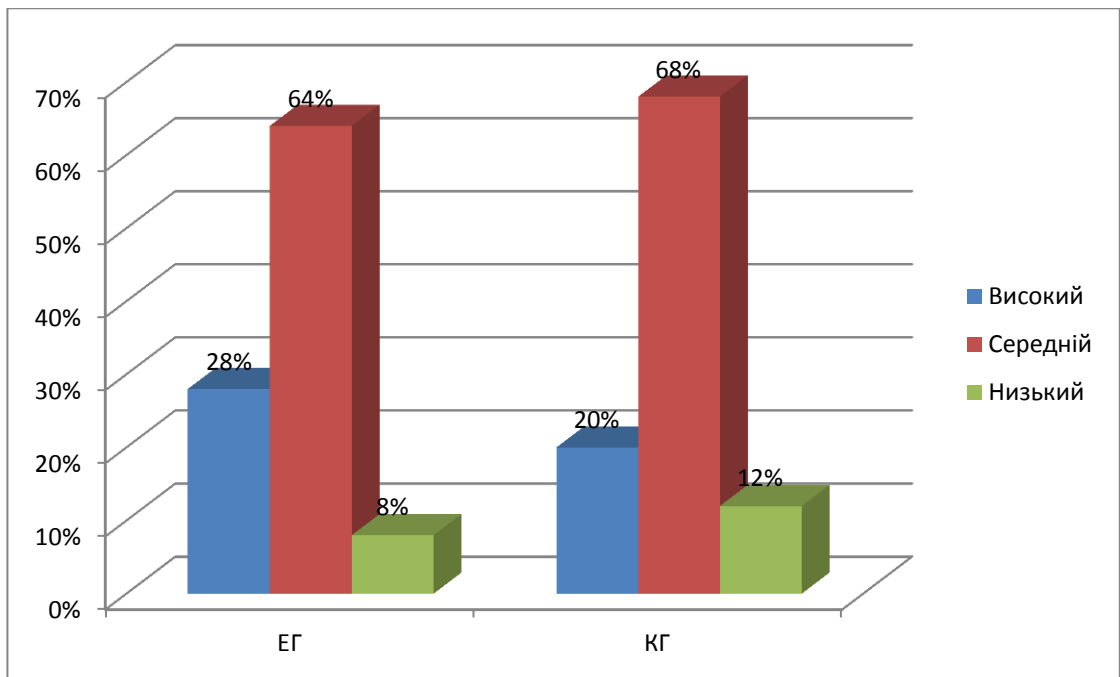
Рис. 2.7. Порівняння рівнів розвитку комунікабельності в ЕГ та КГ за поведінково-діяльнісним критерієм на контрольному етапі дослідження

Дані таблиць 2.16, 2.17 та діаграми на рисунках 2.5, 2.6., 2.7 свідчать про те, що за всіма критеріями розвиток комунікабельності в дітей експериментальної та контрольної груп залишився на середньому рівні: від 60% до 64% – у дітей ЕГ та КГ.

Таблиця 2.18

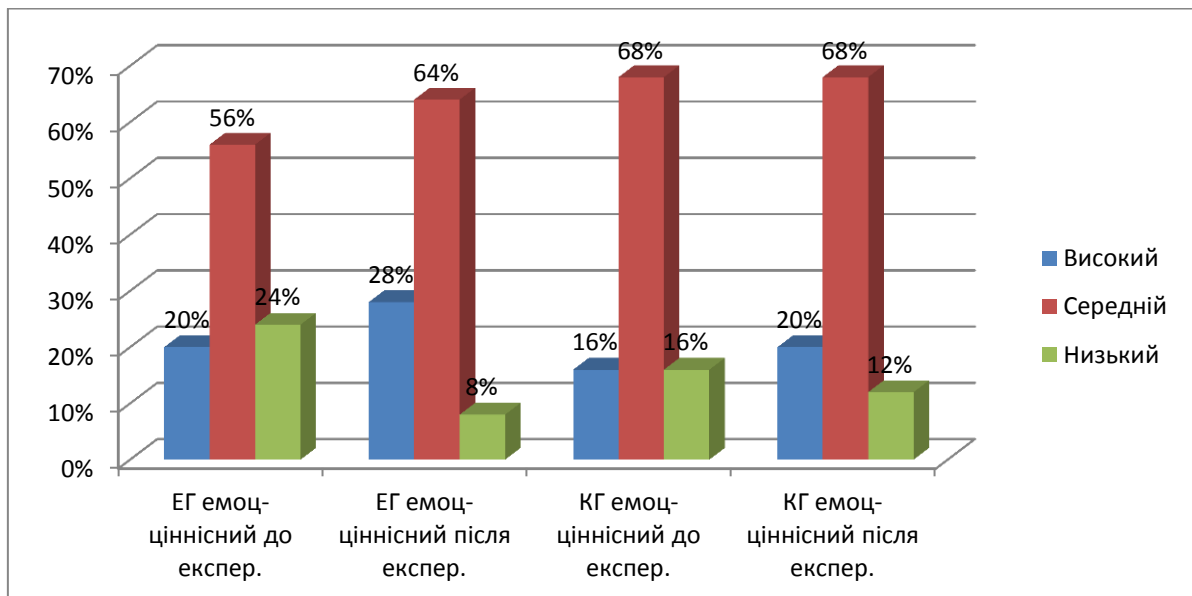
Загальний рівень розвитку комунікабельності у дітей старшого дошкільного віку (контрольний етап експерименту)

Групи	Рівні розвитку		
	Високий	Середній	Низький
Експериментальна група	28 %	64 %	8 %
Контрольна група	20 %	68%	12 %

Рис. 2.8 Загальний рівень розвитку комунікабельності у дітей експериментальної та контрольної груп на контрольному етапі дослідження

Простежимо динаміку змін, що відбулася за час проведення експериментальної роботи (рис. 2.9. та 2.10, 2.11.).

Рис. 2.9. Динаміка змін, що відбулася у рівнях сформованості комунікабельності в дітей ЕГ та КГ за емоційно-ціннісним критерієм

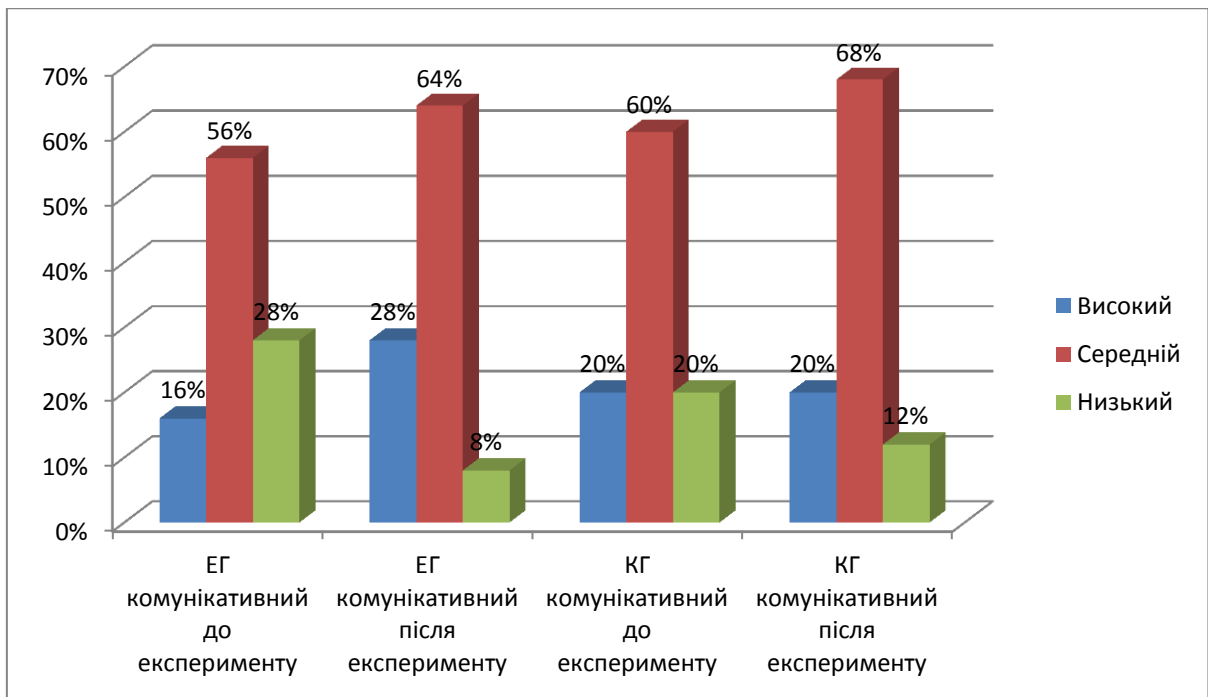

Рис. 2.10. Динаміка змін, що відбулася у рівнях сформованості комунікабельності в дітей ЕГ та КГ за комунікативним критерієм

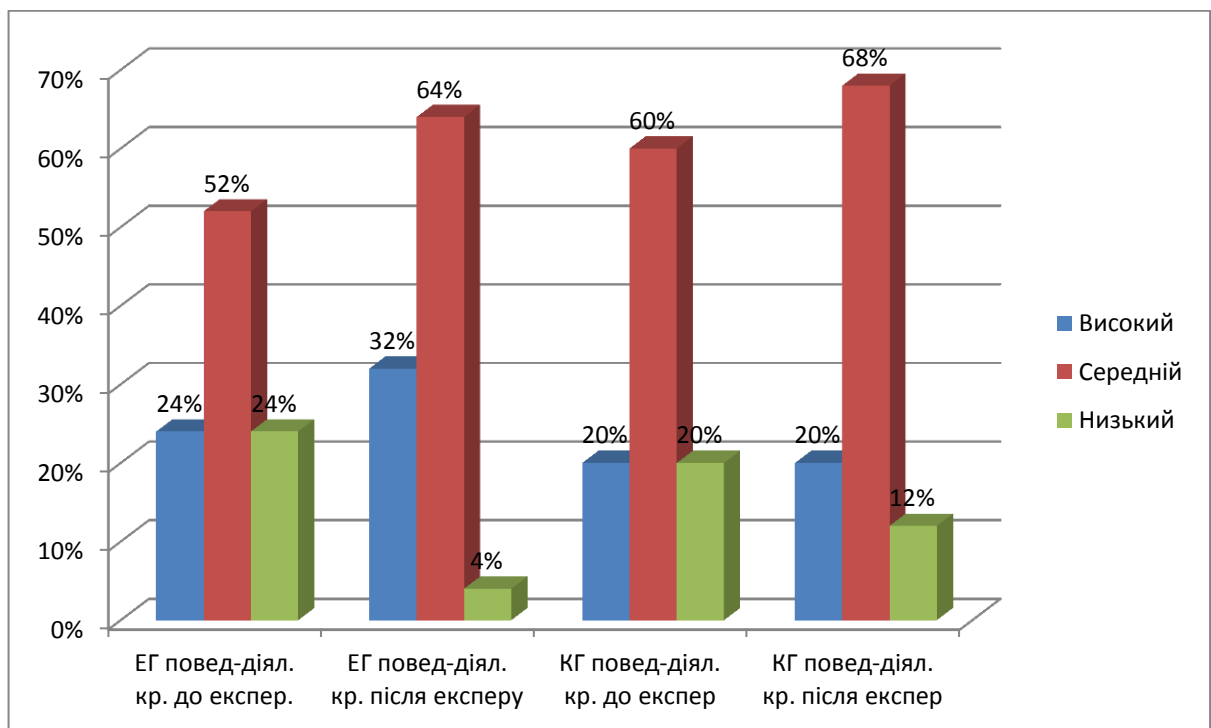

Рис. 2.11. Динаміка змін, що відбулася у рівнях сформованості комунікабельності в дітей ЕГ та КГ за поведінково-діяльнісним критерієм

Проаналізуємо дані діаграми 2.9, 2.10, 2.11. У дітей ЕГ високий рівень збільшився на 8%, середній рівень збільшився також на 8%, а низький рівень

зменшився на 16%. Високий рівень комунікабельності в дітей КГ за емоційно-ціннісним критерієм за час проведення експерименту збільшився на 4%, середній – залишився на місці низький рівень зменшився на 4%.

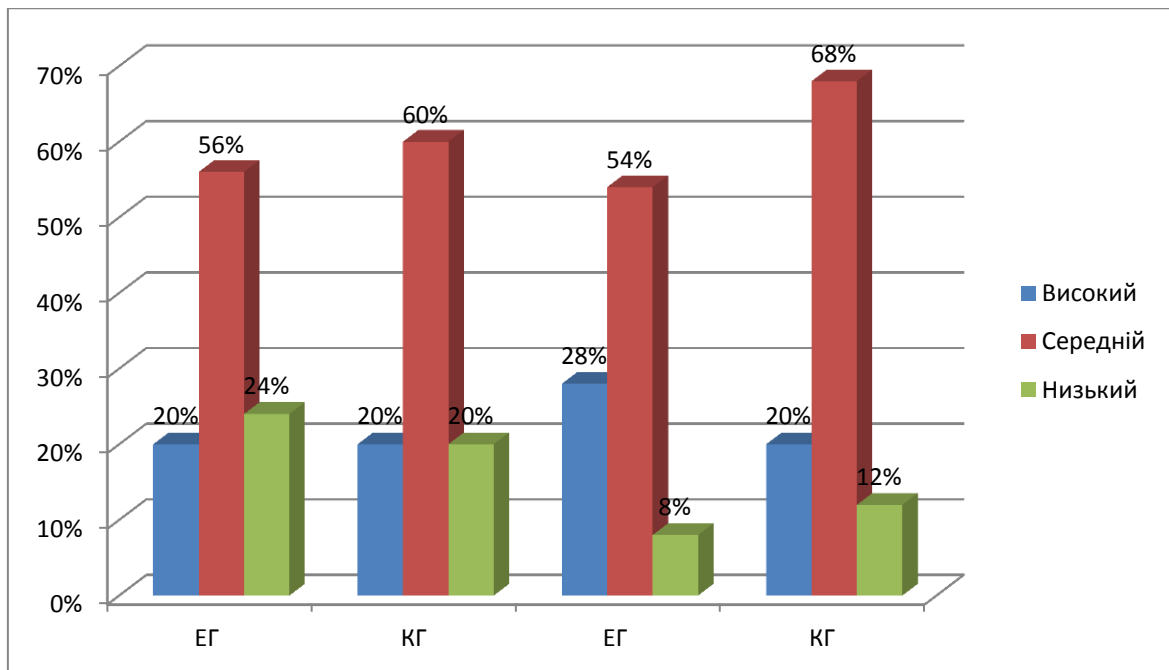
За комунікативним критерієм рівень розвитку комунікабельності у дошкільнят ЕГ покращився на 12%, середній – на 8%, низький рівень – зменшився на 20%. У КГ відбулися несуттєві зміни: високий рівень залишився без змін, середній рівень – збільшився на 8%, відповідно низький рівень зменшився на 8%.

За поведінково-діяльнісним критерієм дошкільники ЕГ високий рівень покращили на 8%, середній – на 12%, низький – зменшили на 20%. У дітей КГ покращення високого рівня не відбулося, середній рівень покращився на 8%, низький рівень зменшився на 8%.

Таблиця 2.19

Загальний рівень розвитку комунікабельності удітей старшого дошкільного віку (констатувальний і контрольний етапи експерименту)

Групи	Констатувальний			Контрольний		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
ЕГ	20%	56%	24%	28%	64%	8%
КГ	20%	60%	20%	20%	68%	12%

Рис 2.12. Порівняння результатів констатувального та контрольного етапів дослідження у контрольній та експериментальній групах

Отже, проведена нами робота з вихователями та дітьми експериментальної групи з розвитку комунікабельності засобами гри виявилася ефективною: у дітей ЕГ відбулися суттєві зміни у рівнях розвитку комунікабельності за всіма критеріями (покращення показників відбулося від 4% до 24% за всіма критеріями).

Висновки до 2 розділу

Для дослідження впливу ігор у процесі розвитку комунікабельності в дітей старшого дошкільного віку був організований й проведений педагогічний експеримент, у якому взяли участь 50 дітей старших груп ЗДО «Світлячок» та їх вихователі.

Експеримент був проведений у три етапи: констатувальний, формувальний, контрольний. Метою констатувального етапу дослідження було виявлення рівнів розвитку комунікабельності в дітей експериментальної (ЕГ) та контрольної (КГ) груп.

Для проведення констатувального етапу дослідження були визначені критерії, показники та рівні розвитку комунікабельності в дітей старшого дошкільного віку, також підібрані методики для проведення дослідження та визначені математично-статистичні методи.

Дослідження, проведене на констатувальному етапі дослідження, показало, що за всіма критеріями рівні розвитку комунікабельності в дітей експериментальної та контрольної груп знаходиться переважно на середньому рівні: від 60% до 68% у дітей контрольної групи та від 52% до 56% у дітей експериментальної групи.

На формувальному етапі дослідження була проведена робота з розвитку комунікабельності і дітей експериментальної групи з дотриманням педагогічних умов: добору та застосування серії спеціальних ігор, вправ та ігрових завдань для розвитку комунікабельності; занурення дітей старшого дошкільного віку в активну соціально-комунікативну та ігрову діяльність з однолітками і дорослими; урахування індивідуальних особливостей та бажань дошкільників до спілкування; створення предметно-розвивального середовища, котре активізує ігрову діяльність дітей і розвиває їх здібності налагоджувати контакти, а також позитивної атмосфери в групі.

У процесі відбору ігор ми надавали перевагу тим іграм, які розвивали у дітей вміння починати, підтримувати та завершувати діалог («Зоопарк»,

«Магазин іграшок», «Школа», «Лікарня» та інші), розвивали невербальну комунікацію («Скло»), допомагали дитині встановити позитивний емоційний контакт з дорослим («Вітер дме на ...»), розвивали вміння дошкільнят погоджувати свої дії та контролювати дотримання правил гри однолітками, згуртувати групу («Дракончик ловить свій хвіст»), розвивати вміння дошкільнят встановлювати контакт зі співрозмовником, вдосконалювати їх вміння чітко і ясно вимовляти слова («Як можна назвати нас по-різному?»), привчали дітей взаємодіяти друг з другом дружелюбно, з використанням ввічливих слів («Ляльки танцюють», «Паровозик»).

До проведення гри ми проводили попередню роботу: ходили на екскурсію у лікарню, читали вірші, дитячі твори, пояснювали дітям правила гри тощо. Вихователям були запропоновані ігри для розвитку комунікабельності в дітей старшого дошкільного віку.

Ефективність проведеної роботи з вихователями та дітьми експериментальної групи з розвитку комунікабельності в старших дошкільників була підтверджена контрольним етапом дослідження: у дітей експериментальної групи відбулися суттєві зміни у рівнях розвитку комунікабельності за емоційно-ціннісним, комунікативним, поведінково-діяльнісним критеріями (збільшення відбулося від 8% до 16% за всіма критеріями), у дітей КГ зміни не суттєві (до 8%).

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Проведене теоретичне та експериментальне дослідження підтвердило основні положення висунутої гіпотези та дозволило сформулювати наступні висновки:

1. Під час дослідження ми здійснили теоретичний аналіз психолого-педагогічної наукової літератури, на основі даного аналізу було констатовано, що проблема розвитку комунікабельності була і залишається предметом дослідження багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених. Комунікабельність у системі педагогічної освіти стає предметом спеціального всебічного розгляду (С. Максименко, І. Зимня, Н. Кузьміна, М. Забродський). Такі відомі науковці, як Л. Виготський, І. Кон, А. Кошельова, О. Шаграєва у своїх працях приділяли увагу дослідженню проблеми розвитку комунікабельності у дітей дошкільного. М. Лісіною, А. Рузькою, Л. Галігузовою та іншими, була розроблена концепція комунікативної діяльності, в рамках якої вивчалось спілкування дитини з однолітками.

2. Ґрунтовний аналіз наукової психолого-педагогічної літератури дозволив нам уточнити зміст ключових понять дослідження, а також розмежувати поняття «комунікабельність» та «комунікативність». Ми з'ясували, що комунікабельність – це потреба і здатність особистості до спілкування з іншими людьми, товариськість.

3. Проаналізувавши психологічні та педагогічні аспекти дослідженої проблеми було визначено, що комунікабельність є важливою для дітей старшого дошкільного віку, а також те, що вона розвивається в ігровій діяльності. Саме за допомогою гри можна заохотити дитину до розмови та саме в цьому виді діяльності можна виявити рівень розвитку комунікабельності дитини.

4. З метою вивчення рівня розвитку ейдетичної пам'яті у старших дошкільників було розроблено програму дослідження, яка містила: 1)

методику обстеження; 2) систему диференціації отриманих результатів за критеріями, показниками й рівнями.

5. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури, було розроблено критерії для виявлення рівня розвитку комунікабельності у дітей старшого дошкільного віку: емоційно-ціннісний, комунікативний, поведінково-діяльнісний. Дані критерії ми розкриваємо через показники, відповідно до яких було виділено високий, середній та низький рівень їх розвитку. Кожен з трьох етапів дослідження було спрямовано на визначення рівня розвитку певного критерію комунікабельності за допомогою спеціально підібраних діагностичних методик.

6. На констатувальному етапі дослідження, завдяки узагальненим результатами рівня розвитку комунікабельності у дітей старшого дошкільного віку було визначено, за всіма критеріями рівні розвитку комунікабельності в дітей експериментальної та контрольної груп знаходиться переважно на середньому рівні: від 60% до 68% у дітей контрольної групи та від 52% до 56% у дітей експериментальної групи.

7. На формувальному етапі експерименту, з метою підвищення рівня розвитку комунікабельності у старших дошкільників, було розроблено і апробовано систему роботи з застосуванням серії спеціальних ігор, вправ та ігрових завдань для розвитку комунікабельності; відбувалося занурення дітей старшого дошкільного віку в активну соціально-комунікативну та ігрову діяльність з однолітками і дорослими з активним використанням дидактичних ігор та вправ. Зміст даної система роботи передбачав організацію роботи з дітьми у процесі ігрової діяльності і реалізовувався послідовно на трьох взаємопов'язаних етапах: ознайомлювальному, діяльнісному і творчому.

8. Проаналізувавши одержані після контрольного зрізу результати, нами було констатовано, що у дітей експериментальної групи відбулися суттєві зміни у рівнях розвитку комунікабельності за емоційно-ціннісним,

комунікативним, поведінково-діяльнісним критеріями (збільшення відбулося від 8% до 16% за всіма критеріями), у дітей КГ зміни не суттєві (до 8%).

9. Проаналізувавши рівні розвитку комунікабельності у дітей старшого дошкільного віку за результатами констатувального й контрольного етапів експерименту можна говорити про те, що ефективність запропонованої нами системи роботи доведено. У дітей відбулися зміни у спілкуванні, більшість з них навчилася культурного спілкування з людьми за допомогою вербальних та невербальних засобів спілкування, вступати у контакт з оточуючими та отримувати задоволення від спілкування.

10. Завдяки даним контрольного експерименту було підтверджено гіпотезу нашого дослідження.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ВИХОВАТЕЛЯМ ЩОДО РОЗВИТКУ КОМУНІКАБЕЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО

Для ефективного розвитку комунікабельності у дітей старшого дошкільного віку рекомендуємо:

1. Добирайте та застосовуйте серії спеціальних ігор, вправ та ігрових завдань для розвитку комунікабельності.
2. Занурюйте дітей старшого дошкільного віку в активну соціально-комунікативну та ігрову діяльність з однолітками і дорослими.
3. Ураховуйте індивідуальні особливості та бажань дошкільників до спілкування.
4. Створюйте предметно-розвивального середовища, котре активізує ігрову діяльність дітей і розвиватиме їх здібності налагоджувати контакти.
5. Пам'ятайте, що розробляючи план роботи з розвитку комунікабельності, добирайте ігри, які розвивають у дітей уміння починати, підтримувати, завершувати діалог; розвиватимуть невербальну комунікацію, допомагатимуть дитині встановити позитивний емоційний контакт з дорослим, розвиватимуть вміння дошкільнят погоджувати свої дії та контролювати дотримання правил гри однолітками, розвиватимуть уміння дошкільнят встановлювати контакт зі співрозмовником, вдосконалюють їх вміння чітко і ясно вимовляти слова, привчатимуть дітей взаємодіяти один з одним дружньо, з використанням ввічливих слів.
6. Створюйте у дитячому колективі атмосферу доброзичливості.
7. Влаштовуйте свята, розваги, проводьте колективні ігри, дидактичні та сюжетно-рольові.
8. Підтримуйте дітей у бажанні спілкуватися, в прагненні приймати участь у всіх видах діяльності.
9. Викликайте на заняттях не лише комунікабельних дітей, а й тих у яких проблеми з комунікабельністю.

10. Створюйте у групі ситуації у яких дитина з проблемами комунікабельності має йти першою на контакт.

11. Стимулюйте дітей до включення в бесіди.

12. Навчайте обирати доречний тон бесіди відповідно до особливостей ситуації спілкування та характеру співрозмовників.

13. Учть дітей, як правильно починати розмову, приєднуватись до групи дітей, які вже грають один з одним.

14. Моделюйте позитивні навички спілкування з оточуючими людьми, дружнє ставлення до незнайомих людей, пропозицію допомоги стороннім.

15. Забезпечте дитині комфорт й безпеку під час знайомства з новими людьми.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ БАТЬКІВ ЩОДО РОЗВИТКУ КОМУНІКАБЕЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО

1. Учіть дитину бути уважною до інших людей.
2. Моделюйте різноманітні ситуації спілкування, поведінку під час них, хваліть дитину, допомагайте їй придумувати способи вирішення проблем з оточуючими.
3. Пам'ятайте, що навчаючи дітей навичок спілкування, ви повинні аналізувати власну поведінку та своє ставлення до інших людей.
4. Трактуйте події, які відбуваються у суспільстві, так, щоб вони сприяли розвитку конструктивних відносин. Замість заяв типу «Ну і шкідлива ж ця дитина!» говоріть щось на зразок: «Напевно, у нього сьогодні був дуже важкий день».
5. Не називайте дитину сором'язливою.
6. Пам'ятайте, кщо дитина відчуває соціальну тривожність, проявіть емпатію й застосуйте підхід, орієнтований на вирішення проблем.
7. Підтримуйте та заохочуйте дружні стосунки дитини, навіть якщо це має на увазі, що ви станете татом-водієм або вам доведеться під час ігор дитини розважати зовсім незнайомих вам дітей та їх батьків.
8. Грайте зі своєю дитиною, адже діти, чиї батьки часто грають з ними, мають більш розвинені навички спілкування та краще взаємодіють з однолітками.
9. Будьте для дитини зразком уміння поводитись у суспільстві та допомагайте їй будувати взаємини.